

Marta Pieniążek-Samek

Przemiany kolegiaty (obecnie katedry) kieleckiej w epoce baroku w świetle inwentarzy : część I : wiek XVII

Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach 19, 57-103

1998

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

MARTA PIENIAŻEK-SAMEK

PRZEMIANY KOLEGIATY (OBECNIE KATEDRY)
KIELECKIEJ W EPOCE BAROKU
W ŚWIETLE INWENTARZY
CZEŚĆ I : WIEK XVII

Usytuowany na wzgórzu zwanym Katedralnym lub Zamkowym¹, kościół p.w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny i św. Konstantyna stanowi bez wątpienia najważniejszą – zarówno pod względem artystycznym, jak i historycznym – budowlę sakralną Kielc.

Świątynię tę wymieniано wielokrotnie w publikacjach dotyczących dziejów miasta² oraz jego zabytków³, w literaturze o charakterze przewodnikowym i inwentaryzacyjno-katalogowym⁴, a także w opracowaniach omawiających wybrane

---

¹ O nazwie oraz topografii wzgórza por.: J. L. Adamczyk *Wzgórze Zamkowe w Kielcach*. Kielce 1991, s. 5–6.

² Por. m. in.: *Opis historyczno-statystyczny miasta Kielc*. „Pamiętnik Sandomierski” T. 1: Warszawa 1829, s. 72–78; F. M. Sobieszczański *Wycieczka archeologiczna w niektóre strony guberni radomskiej...* „Biblioteka Warszawska” T. 4: Warszawa 1852, s. 133–147; J. N. Chądzyński *Historyczno-statystyczne opisy miast starożytnych w ziemi sandomierskiej leżących*. T. 2: Warszawa 1855, s. 132, 139–140, 146–149; M. Hubicka *Kielce. Szkic dziejowy XI-XVIII w.* Kielce 1920, s. 6 i nast.; B. Obuchowicz *Opis miasta Kielc, katedry, zamku biskupiego, Karczówki oraz fabryki marmurów*. Kielce 1927, s. 4–10; J. Pazdur *Kielce w XVI wieku*. „Radostowa” R. 3: 1938 nr 3/4; Tenże *Dzieje Kielc od XVI do XVIII w.* „Pamiętnik Kielecki”. Kielce 1947, s. 64 i nast.; J. U. Niemcewicz *Podróże historyczne po ziemiach polskich od 1811 do 1820 roku*. *Podróż w Krakowskie, Sandomierskie i Lubelskie w 1811 roku*. Warszawa 1957, s. 21–22; J. Pazdur *Dzieje Kielc do 1863 roku*. Wrocław 1967, s. 34 i nast.; Z. Guldon *Początki Kielc*. „Kwartalnik Kieleckiego Towarzystwa Naukowego”. Kielce 1970 nr 1, s. 45–50; J. Kuczyński *Kielce przedlokacyjne*. Kielce 1982, s. 52–61; J. L. Adamczyk *Wzgórze Zamkowe...* s. 14–19, 92–99; A. Massalski *Kronika świętokrzyska*. W: *Pamiętnik świętokrzyski. Studia z dziejów kultury chrześcijańskiej*. Kielce 1991, s. 24–25; F. Kiryk, *Lokacja miast w prepozyturze kieleckiej*. Tamże, s. 48.

³ F. Puchalski *Kielce. Kolegiata, ratusz*. „Kłosa” XI 1870; *Katedra i pałace biskupie w Kielcach*. „Biesiada Literacka” T. 48: 1899, s. 3; R. Plenkiewicz *Kielce pod względem architektonicznych zabytków*. „Pamiętnik Kielecki”. Kielce 1901, s. 12–14; R. Garus *Bazylika katedralna w Kielcach*. Kielce 1991

⁴ Por. m. in.: *Przewodnik i informator po Kielcach i okolicach Kielc*. Kielce 1922, s. 13–16; S. Kowalczewski *Kielce i okolica. Przewodnik krajoznawczy*. Kielce 1935, s. 40–45; R. Łuszczkiewicz *Przewodnik po Kielcach i po regionie świętokrzyskim*. Częstochowa 1947, s. 22–23; *Katalog zabytków sztuki w Polsce* T.3: *Województwo kieleckie* Z. 4:

zagadnienia z dziejów sztuki polskiej⁵ czy historii Kościoła na obszarze diecezji krakowskiej, a później kieleckiej⁶. Kolegiata doczekała się również kilku rozpraw monograficznych autorstwa ks. ks. W. Witkowskiego, W. Siarkowskiego, J. Zdanowskiego i T. Wróbla⁷; wiele uwagi poświęcił jej też Jan Leszek Adamczyk w pracy analizującej przemiany architektoniczno-urbanistyczne Wzgórza Zamkowego⁸. Mniej lub bardziej szczegółowymi rozważaniami objęto i wyposażenie świątyni – obrazy oraz rzeźby⁹, organy¹⁰, a także nagrobki i krypty kolegiackie¹¹ czy przecho-

Powiat kielecki. Pod red. T. Przypkowskiego. Warszawa 1957, s. 26–31; J. Łoziński, A. Miłobędzki *Atlas zabytków architektury w Polsce*. Warszawa 1967, s. 90–91; *Corpus Inscriptionum Poloniae*. T. 1: *Województwo kieleckie*. Pod red. J. Szymańskiego. Z. 1: *Kielce i powiat kielecki*. Opr. B. Trelńska. Kielce 1975, s. 81 i nast.; B. Kaczorowski *Świątynie Rzeczypospolitej*. Warszawa-Kraków 1987, s. 42–43; *Zabytki architektury i budownictwa w Polsce*. T. 15: *Województwo kieleckie*. Opr. K. Myśliński. Warszawa 1995, s. 99.

⁵ *Historia sztuki polskiej*. T. 2. Pod red. T. Dobrowolskiego. Kraków 1965, s. 404–405, 492; *Sztuka polska przedromańska i romańska do schyłku XIII wieku*. Pod red. M. Walickiego. Warszawa 1971, s. 118, 701–702; A. Miłobędzki *Architektura regionu świętokrzyskiego w XVII wieku*. „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego” T. 9: 1975, s. 74–75; Tenże *Architektura polska XVII wieku*. Warszawa 1980, s. 62, 235, 239, 241–242, 249; M. Samek *XVII-wieczna architektura kościoła Św. Trójcy w Kielcach*. „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach” T. 15: 1989, s. 70, 74, 78; M. Korycka *Architektura sakralna na Kielecczyźnie do 1939 roku*. W: *Pamiętnik świętokrzyski. Studia...*, s. 238, 245; *Skarby Kielc*. Pod red. ks. H. Witczyka. Kielce 1992, s. 15–22, 39–66

⁶ M. in.: J. Zdanowski *Zarys dziejów diecezji kieleckiej*. Kielce 1927, s. 8; J. Szymański *Kanonicy świeccy narzędem feudalnej organizacji włości kieleckiej na przełomie XII i XIII wieku*. „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego” T. 3: 1966, s. 305–325; *Relacje o stanie diecezji krakowskiej 1615–1765*. „Materiały do dziejów Kościoła w Polsce” T. 7. Lublin 1978, s. 57, 70; T. Wróbel *Zarys historii diecezji kieleckiej*. „Kielecki Przegląd Diecezjalny”. Kielce 1985 nr 5, s. 204–243; *Księga jubileuszu stulecia diecezji kieleckiej (1883–1983)*. Kielce 1986; L. Kaczanowski *Sanktuaria w Świętokrzyskiem*. W: *Pamiętnik świętokrzyski. Studia...*, s. 80, 87–88; D. Olszewski *Kultura teologiczna w Kieleckiem*. Tamże, s. 66

⁷ W. Witkowski *Kolegiata Panny Maryi w Kielcach*. „Pamiętnik Religijno-Moralny” T. 9: 1845, s. 193–218; W. Siarkowski *Kościół Najświętszej Marii Panny w Kielcach*. „Pamiętnik Kielecki” T. 3. Kielce 1874, s. 1–28; J. Zdanowski *Kościół katedralny Najświętszej Marii Panny w Kielcach*. Kielce 1930; T. Wróbel *800-lecie fundacji biskupa Gedeona w Kielcach*. „Kielecki Przegląd Diecezjalny” R. 47: 1971 nr 5, s. 194–231

⁸ J. L. Adamczyk *Wzgórze Zamkowe...*, s. 14 i nast.

⁹ F. M. Sobieszczański *Wiadomości historyczne o sztukach pięknych w dawnej Polsce*. Warszawa 1849, s. 294; W. Siarkowski *Obraz Ukrzyżowania Pańskiego w kolegiacie kieleckiej i słówko o malarzu jego ks. Antonim Brygierskim*. „Tygodnik Ilustrowany” R. 19: 1878 nr 127; Tenże *Antoni Brygierski, nieznanymi malarz kielecki*. Kielce 1878; W. Łuszczkiewicz *Nagrobek Elżbiety z Krzyckich Zebrzydowskiej w kościele parafialnym w Kielcach*. „Sprawozdania Komisji Historii Sztuki” T. 6 : 1891; A. Bochnak *Rzeźby z XVIII wieku w Kielcach, Jędrzejowie i Zielonkach*. „Prace Komisji Historii Sztuki” T. 5: 1930/1934, s. XL; H. S. Kozakiewicz *Wielki Renesans w Polsce*. Warszawa 1976, s. 147, 320; M. Karpowicz *Uwagi o przemianach malarstwa i rzeźby polskiej w latach 1711–1740*. W: *Sztuka 1. połowy XVIII wieku*. Warszawa 1981, s. 105–106; H. Kozakiewicz *Wielki Renesans w Polsce*. Warszawa 1986, s. 106, 112, 126; H. Wesółowski *Kielce – bazylika katedralna. Obraz Matki Boskiej Łaskawej*. W: *Sanktuaria diecezji kieleckiej*. Pod red. W. Łydky. Kielce 1990, s. 46–49; *Skarby Kielc...*, s. 39–66

wywane w skarbcu oraz archiwum szaty liturgiczne¹² i rękopisy¹³. W kilku odrębnych rozprawach przedstawiono ponadto wyniki badań archeologicznych, prowadzonych we wnętrzu i wokół kościoła w 2. połowie naszego stulecia¹⁴.

Celem niniejszej pracy, nawiązującej swą kompozycją do publikacji Michała Rożka oraz Józefa Lepiarczyka i ks. Bolesława Przybyszewskiego¹⁵, stało się uzupełnienie dotychczasowych badań o rozważania poświęcone szeroko pojętym przemianom historyczno-artystycznym kieleckiej świątyni w okresie nowożytnym. Za podstawę posłużył tu dość dobrze zresztą znany, aczkolwiek nie w pełni jeszcze wykorzystany, bogaty materiał źródłowy przechowywany przede wszystkim w kieleckim Archiwum Diecezjalnym¹⁶ – w tym znakomity zespół inwentarzy kolegiaty od połowy XVII aż po kres XVIII stulecia, szczególnie istotny w przypadku analiz dotyczących wcześniejszego etapu w barokowych dziejach świątyni. Punktem wyjścia dla poniższych rozważań stała się dokonana w roku 1598 z polecenia kardynała Jerzego Radziwiłła pierwsza wizytacja kieleckiego kościoła¹⁷, której znaczenie – jak słusznie zauważył J. L. Adamczyk – wykraczało daleko poza opis budowli i jej wyposażenia¹⁸; kres wyznaczył zaś rok 1791, kiedy to sporządzono ostatni w XVIII wieku inwentarz świątyni, będący w pewnym sensie podsumowaniem zmian dokonanych w kościele w tym właśnie stuleciu¹⁹.

W obrębie tak zakreślonych ram czasowych dokonano wszakże dodatkowego podziału, odpowiadającego zresztą dwóm fazom w nowożytnych dziejach kieleckiej kolegiaty. I tak w części pierwszej poddano analizie okres od wspomnianej wyżej

¹⁰ P. Rosiński *Zabytkowe organy w województwie kieleckim*. Warszawa–Kraków 1992, s. 128–133 (tu wcześniejsza literatura)

¹¹ W. Siarkowski *Groby kościoła Najświętszej Marii Panny w Kielcach i bulla erekcyjna Dyecezyi i katedry kieleckiej*. Kielce 1872

¹² M. Michałowska *Zabytkowe tekstylia kieleckie. Katalog*. Warszawa 1989 (tu wcześniejsza literatura)

¹³ J. Zdanowski *Iluminowane rękopisy księgozbiorów kapitułarza katedralnego i Seminarium Duchownego w Kielcach oraz kościoła parafialnego w Miechowie*. Kielce 1929

¹⁴ J. Kuczyński *Sprawozdanie z badań katedry kieleckiej za rok 1961*. „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego” T. 1: 1963, s. 67–89; Tenże *Sprawozdanie z archeologicznych prac badawczych przy katedrze kieleckiej prowadzonych w roku 1962*. „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego” T. 2: 1964, s. 177–195; Tenże *Badania archeologiczne Muzeum Świętokrzyskiego. Kielce – katedra. Badania archeologiczne w 1970 roku*. „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego” T. 7: 1971, s. 119–133

¹⁵ M. Rożek *Katedra wawelska w XVII wieku*. „Biblioteka Krakowska” nr 121: Kraków 1980; J. Lepiarczyk, B. Przybyszewski *Katedra na Wawelu w wieku XVIII*. W: *Sztuka baroku. Materiały sesji naukowej ku czci prof. Adama Bochnaka i Józefa Lepiarczyka...* Kraków 1991, s. 21–38

¹⁶ Pełny wykaz źródeł zamieszczony zostanie na końcu 2 części pracy.

¹⁷ Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie (cyt. dalej jako AKMKr.), Acta visitationis, sygn. 9: Visitatio Ecclesiae Collegiatae Kielcensis, k. 466–500 (cyt. jako *Wizytacja Radziwiłła*); obszernie publikuje J. L. Adamczyk *Wzgórze Zamkowe...*, s. 158–160. Wizytację tę omawia: J. Garbacik *Wizytacja kolegiaty kieleckiej przez kardynała Jerzego Radziwiłła 2 września 1598*. „Radostowa” R. 3: 1938 nr 3/4, s. 64–67.

¹⁸ J. L. Adamczyk *Wzgórze Zamkowe...*, s. 158

¹⁹ Archiwum Diecezjalne w Kielcach (cyt. dalej jako ADK), Akta konsystorskie kolegiaty kieleckiej, sygn. PKK-25 nr 52: *Wizytacja kolegiaty kieleckiej 1791*, s. 1–17; fragmenty publikuje J. L. Adamczyk *Wzgórze Zamkowe...*, s. 182–183.

wizytacji radziwiłłowskiej aż po koniec XVII stulecia, w części drugiej zaś etap XVIII-wieczny. W obu częściach pracy zachowano jednak identyczny układ porządkujący – na pierwszym miejscu omówiono przemiany architektury, następnie szesroko rozumianego wyposażenia, ostatnie rozważania poświęcono zaś rzadko dotąd poruszanemu zagadnieniu sprawowanego nad świątynią mecenatu²⁰, zwracając przy tym uwagę nie tylko na jego nasilenie w poszczególnych etapach, lecz także na skład społeczny i osoby znaczniejszych fundatorów. Pozostaje jedynie mieć nadzieję, iż zaprezentowany poniżej materiał wzbogaci stan badań nad kolegiatą, stając się zarazem zachętą do napisania wyczerpującej monografii tego tak ważnego dla Kielc kościoła.

*

Średniowieczne dzieje kieleckiej kolegiaty były już wielokrotnie przedmiotem szczegółowych analiz²¹. Ufundowaną około roku 1171 i wzniesioną do początków XIII stulecia świątynię konsekrowano prawdopodobnie w roku 1213; odnowiona po pożarze w połowie XIII wieku, kolegiata przetrwała w niezmienionej formie aż do początków XVI stulecia, kiedy to w roku 1514 lub też bezpośrednio po tej dacie dostawiono piętrową, murowaną zakrystię, służącą być może i za kapitułarz²². Z końcem wieku przystąpiono do dalszej rozbudowy świątyni: wmurowana dziś pod chórem muzycznym tablica upamiętniać miała „wydłużenie” kościoła, dokonane w roku 1583 za rządów biskupa Piotra Myszkowskiego²³.

Wizytowaną w piętnaście lat później (1598) z polecenia kardynała Radziwiłła kamienną, dwuwieżową budowlę, sklepioną wyłącznie „nad głównym ołtarzem”, i skromnie wyposażoną, opisano w protokołach jako „pozbawioną wszelkiej elegancji” i „zupełnie zaniedbaną”²⁴. Zamknięte od deszczu ściany, dziurawy dach o wieźbie grożącej ruiną, skromne ołtarze ze starymi obrazami, zepsute organy, brak ksiąg przychodów i wydatków czy metryk chrztu, wreszcie zwierzęta pasące się na przykościelnym cmentarzu – wszystko to nie najlepiej świadczyło o opiekujących się kolegiatą członkach kapituły²⁵.

²⁰Na mecenat XVII-wieczny zwraca jedynie uwagę T. Wróbel *800-lecie fundacji... . Zagadnienie mecenatu artystycznego duchowieństwa i mieszczaństwa kieleckiego w XVII oraz XVIII stuleciu* – stanowiące przedmiot badań autorki – będzie tematem oddzielnej publikacji.

²¹Por. prace cytowane w przypisach nr 2–3, 7 i 14.

²²ADK, Akta konsystorskie kolegiaty kieleckiej, sygn. PKK-38: Inventarium Apparentorium et totius supellectilis Eccl[esi]ae collegiatae Kielcen[sis] ex mandato Ill[ust]r[issi]mi ac R[ever]endissimi D[omi]ni Petri Gembicki Epi[scopi]s Cracovien[sis], Ducis Severiae confectum... Anno 1650 (poszyt ten, zawierający inwentarze z ok. 1650 i 1678 roku, cyt. dalej jako: *Inwentarz 1650* oraz *Inwentarz 1678*), k. 2; ADK, Akta kapituły katedralnej kieleckiej, sygn. Kap. K-1: Ecclesia Collegiata Kielcensis cum sui Ereptione, Fundatione, Dotatione..., k. 2 oraz prace cytowane w przypisach nr 2, 7 i 14.

²³*Corpus Inscriptionum Poloniae...* s. 87: „Deo Opt[imo] Max[imo] Templum antea nimis angustum nec ita multi po[pu]li capax Petrus Miskovski Cr[a]coviens[is] Episcopus ad agenda[m] piae plebis religionem et Divini Numinis cultum in hanc amplitudinem auxi[t] MDLXXXIII”.

²⁴*Wizytacja Radziwiłła...* k. 486 i nast.; J. Garbacik *Wizytacja kolegiaty...* s. 65–67; J. L. Adamczyk *Wzgórze Zamkowe...* s. 19. Informację o dwóch wieżach podają: ADK, *Inwentarz 1650*, k. 2, 23; tamże, Akta kapituły katedralnej kieleckiej, sygn. Kap. K-1: Ecclesia Collegiata Kielcensis..., k. 1.

²⁵Tamże. W kolegiacie znajdowała się co prawda księga metrykalna, lecz prowadzono

Przeprowadzona w 1598 roku wizytacja oraz surowe nakazy „reformy” kościoła stać się miały datą przełomową w nowożytnych dziejach świątyni; do tego problemu przyjdzie jeszcze powrócić w końcowych rozważaniach. Do realizacji zawartych w protokołach zaleceń przystąpiono stosunkowo szybko – już w roku 1602 „obraz na wielkim ołtarzu postawił” wikary kielecki Kasper Słowik²⁶. Ważnym wydarzeniem w życiu religijnym miasta stało się erygowanie w kolegiacie Bractwa Różańcowego; zgodę na jego utworzenie uzyskał jeszcze w roku 1575 podkustosz kielecki i scholastyk opatowski ks. Florian Pilatowski²⁷. Dopiero jednak w pięćdziesiąt lat później, 1 marca 1626 roku w obecności biskupa Marcina Szyszkowskiego dominikanin o. Mateusz Borowiec ogłosił faktyczną erekcję bractwa, do którego należało – obok ogromnej rzeszy wiernych – wielu członków kapituły oraz wikariuszy kolegiackich²⁸. Bractwo to przejęło w opiekę ołtarz Najświętszej Marii Panny, otaczającą szczególnym kultem umieszczony w nim obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem, ufundowany przez Wojciecha Piotrowskiego²⁹.

ją bardzo nieregularnie; zapisy dotyczące udzielonych chrztów pochodzą z lat 1566, 1572, 1580–1583 i 1587, podobnie też „wybiórczo” odnotowywano zawarte małżeństwa (1566–1573, 1575–1579, 1581–1583). Co więcej – sądząc po liczbie adnotacji w poszczególnych latach – rejestrowano bez wątpienia nie wszystkie udzielone sakramenty; trudno bowiem przypuszczać, by np. w roku 1568 udzielono 3 ślubów, w 1583 zaś ochrzczono tylko 2 dzieci. Warto jednak zauważyć, iż regularne prowadzenie tej księgi rozpoczęło się już w roku 1591 – a więc na siedem lat przed wizytacją radziwiłłowską; por. ADK, Księgi metrykalne, sygn. 1: Parafia Kielce–Katedra. Ochrczeni R. 1594–1603, 1617–1622, 1566. Zaślubieni 1565–1607.

²⁶ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 13. Cytaty pochodzące z inwentarza przytaczano zgodnie z zasadami edycji tekstów staropolskich, uwspółcześniając i ujednolicając pisownię i interpunkcję; bez zmian zachowano natomiast wyrazy o brzmieniu odmiennym od obecnego (np. *insze* zamiast *inne*, *pierzcionek* zamiast *pięścionek*, itp.), duże litery w przypadku osób świętych i fundatorów (Pan Jezus, SS. Panny, Książd, JWP, JM, Pan) oraz pisownie tekstów łacińskich (w tym przypadku rozwinęto abrewiacje, ujmując ingerencje autorskie w nawias kwadratowy, a nazwiska występujące w tekście podano w wersji oryginału). Por. *Instrukcja wydawnicza dla źródeł historycznych od XVI do połowy XIX wieku*. Wrocław 1953.

²⁷ W. Łydka *Z dziejów kultu maryjnego na ziemiach diecezji kieleckiej*. W: *Księga jubileuszu...*, s. 141; H. Wesołowski *Kielce – Katedra...*, s. 47

²⁸ ADK, Akta konsystorskie kolegiaty kieleckiej, sygn. PKK-39: Sanctissimi Rosarii Liber 1626–1857 (cyt. dalej jako *Księga Bractwa Różańcowego*), k. 22; tamże, Akta konsystorskie kolegiaty kieleckiej 1882–1938, sygn. PKK-36: Inwentarz Arcybractwa Różańcowego przy Kościele Kolegiaty w Kielcach spisany w dniu 15 Miesiąca Marca 1824 roku, k. 30. T. Wróbel *800-lecie fundacji...*, s. 221, W. Łydka *Z dziejów kultu...*, s. 141 oraz H. Wesołowski *Kielce – Katedra...*, s. 48 podają datę późniejszą (1642), nie mającą jednak potwierdzenia w źródłach archiwalnych; warto choćby zauważyć, iż jako pierwszego członka Bractwa wpisano biskupa krakowskiego Marcina Szyszkowskiego, zmarłego w 1630 roku, por. ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 22v. Do Bractwa w chwili jego założenia, tj. w roku 1626, zapisały się – wraz z duchownymi – 522 osoby, w roku następnym zaś 309; byli wśród nich – oprócz kielczan, szczególnie licznie wstępujących w początkowym okresie – mieszkańcy m. in. Masłowa, Dąbrowy, Mójczy, Mąchocic, Niewachłowa, Leszczyn, Posłowic, Dymin i Wzdolu (w księdze niemal zawsze odnotowywano miejsce pochodzenia danego członka Bractwa); ci ostatni dominują liczebnie od lat trzydziestych i czterdziestych XVII wieku aż po kres stulecia.

²⁹ ADK *Inwentarz 1650*, k. 13 i 23v.

Do zakrojonych na szeroką skalę prac budowlanych przystąpiono w trzydzieści lat po przeprowadzonej z polecenia Radziwiłła wizytacji – w roku 1629 członkowie kapituły przeznaczili na ten cel jedną czwartą swoich dochodów³⁰. Dokładna data rozpoczęcia prac pozostaje jednak nieznana; można tylko przypuszczać, iż stało się to wkrótce po roku 1629 – zapewne znaczna część świątyni była już bowiem gotowa w trzy lata później, kiedy to zainstalowano w ścianie północnej boczny portal z napisem w nadprożu: „A.D. 1632 AMPLIATA ECCLESIA”. Nadzór nad budową spoczywał w rękach wiceprepozyta ks. Macieja Obłomkowicza, dysponującego zgromadzonymi na ten cel funduszami pochodzącymi zarówno od osób duchownych, jak i świeckich³¹. 12 listopada 1634 roku biskup sufragan Tomasz Oborski dokonał uroczystej konsekracji świątyni oraz znajdujących się w jej wnętrzu sześciu ołtarzy³²; dopiero jednak w roku następnym umieszczono w fasadzie zachodniej okazały, marmurowy portal ufundowany przez kardynała i biskupa krakowskiego Jana Alberta Wazę³³. W XVII stuleciu wzniesiono jeszcze na terenie przykościelnym murowaną, czworoboczną dzwonnice³⁴, dokonywano także drobnych reperacji – m.in. wzmacniano ściany oraz naprawiano wieże³⁵.

Dla rozważań nad przemianami architektury kolegiaty w okresie nowożytnym szczególne znaczenie ma nie do końca jeszcze rozstrzygnięty problem faz rozbudowy świątyni pomiędzy ostatnią ćwiercią XVI a 1. połową XVII stulecia. Wspomniany uprzednio napis na tablicy, upamiętniający prace prowadzone za rządów biskupa Myszkowskiego, skłonił niektórych badaczy do przyjęcia hipotezy o wystawieniu korpusu zachodniego w całości w roku 1583³⁶. W nowszych opracowaniach, opartych o kwerendę archiwalną, korpus ów datowano bądź to wyłącznie na wiek XVII (a ściślej na lata ok. 1632–1635)³⁷, bądź też przyjmowano tezę o prowadzeniu robót w dwóch etapach: w roku 1583 stanąć miała część świątyni odpowiadająca szerokością i długością (z pominięciem 2 przęseł wschodnich) obecnej nawie głównej, do której w latach trzydziestych następnego stulecia dobudowano nawy boczne³⁸.

³⁰ ADK, Akta kapituły katedralnej kieleckiej, sygn. Kap.K-1: Ecclesia Collegiata Kielcensis..., k. 2v. Por. także: ADK, *Inwentarz 1650*, k. 24v.

³¹ Tamże. Spis ofiarodawców zawiera *Inwentarz 1650*, k. 24v–25.

³² ADK, *Inwentarz 1650*, k. 24v.: „Ill[ust]ri[ssimu]s et R[evere]ndissimus D[omi]nus Thomas Oborski suffraganus Cracoviensis [...] Idem Anno 1634 in Crastino S. Catherinae sic ampliata[m] Ecclesiam dedicavit et in ea sex altaria consecravit”. Wobec faktu, iż przechowywane w Archiwum Kurii Metropolitalnej w Krakowie rejestry funkcji pontyfikalnych sprawowanych głównie przez sufraganów (tzw. księgi konsekracyjne *Libri ordinatorum et consecrationis Ecclesiarum, altarium...*) rozpoczynają się w zasadzie dopiero w roku 1646 (księga z lat 1573–1614 tyczy wyłącznie egzaminowanych kandydatów na księży), inwentarz stanowi istotne źródło potwierdzające akt ponownego poświęcenia kieleckiego kościoła.

³³ ADK, Akta kapituły katedralnej kieleckiej, sygn. Kap.K-1: Ecclesia Collegiata Kielcensis..., k. 2

³⁴ J. Zdanowski *Kościół...*, s. 8–9; T. Wróbel *800-lecie fundacji...*, s. 205; J. L. Adamczyk, *Wzgórze Zamkowe...*, s. 92

³⁵ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 23 i 25

³⁶ W. Witkowski *Kollegiata...*, s. 194; W. Siarkowski *Kościół...*, s.1; R. Pleniewicz *Kielce...*, s.14; M. Hubicka *Kielce...*, s. 27; B. Obuchowicz *Opis...*, s. 4; J. Zdanowski *Kościół...*, s. 6; *Katalog zabytków sztuki...*, s. 26; J. Kuczyński *Sprawozdanie z badań...*, s. 67, 83, 87

³⁷ A. Miłobędzki *Architektura regionu...*, s. 74; Tenże *Architektura polska...*, s. 241. Autor ten wspomina jedynie o „rozbudowie ze starej bazyliki”, nie precyzując zakresu prac i mylnie wiążąc z wiekiem XVII obecne prezbiterium świątyni.

O dokonanej w czasach Myszkowskiego rozbudowie brak jednak jakichkolwiek wzmianek nie tylko w niewiele późniejszych protokołach powizytacyjnych z roku 1598, lecz także w źródłach XVII-wiecznych, dokumentujących wyłącznie prace prowadzone w latach trzydziestych XVII stulecia pod kierunkiem ks. Macieja Obłomkowicza³⁹. I tak w inwentarzu z około 1650 roku wspomniano o wystawieniu „nowego Kościoła na długość i szerokość tak rozciągniętego, jakby podwójnie stanął teraz ten, który niegdyś przez Najświętszego Gedeona był wzniesiony z ciosowego kamienia”⁴⁰, na innym miejscu zaś o wzniesieniu w tym czasie „Wielkiego Chóru z organami i 8 ołtarzami”⁴¹. Blisko sto lat później (1734) zapisano z kolei, iż w roku 1633 wystawiono „Chór Wielki” dzięki funduszom osób duchownych oraz świeckich i staraniem ks. Macieja Obłomkowicza⁴²; wtedy też po raz pierwszy wspomniano o pracach prowadzonych w roku 1583, przy czym za źródło posłużyła autorom inwentarza wyłącznie wspomniana uprzednio tablica inskrypcyjna⁴³.

W świetle powyższych danych archiwalnych odrzucić należy przyjmowaną przez niektórych badaczy hipotezę o dobudowaniu korpusu zachodniego w całości u schyłku wieku XVI. Możliwe, iż przywoływana tu kilkakrotnie tablica upamiętniać miała wyłącznie trudne dziś do określenia, niewielkie powiększenie budowli; niewykluczone również, iż rozpoczętych jednak za Myszkowskiego prac ostatecznie nie ukończono – np. nie założono sklepienia nad jednonawowym korpusem zachodnim (protokół powizytacyjny wspomina jedynie o sklepieniu nad wielkim ołtarzem) – zrozumiąłyby wówczas fakt aż tak dużych zniszczeń prowizorycznie zapewne zabezpieczonej konstrukcji. Do zasadniczej rozbudowy przystąpiono bez wątpienia po roku 1629, przy czym prawdopodobne jest tu zarówno ukończenie części wystawionej za Myszkowskiego (przebiecie arkad międzynawowych, założenie sklepienia i wprowadzenie systemu ściennofilarowego) oraz dobudowa do niej obecnych naw bocznych, jak i wzniesienie „od fundamentów” całego korpusu zachodniego świątyni; za tą ostatnią hipotezą przemawiają wzmiankowane uprzednio dane archiwalne. Brak kompleksowych badań archeologiczno-architektonicznych kieleckiej kolegiaty nie pozwala jednoznacznie rozstrzygnąć zasygnalizowanych powyżej wątpliwości; wydaje się jednak, iż dodatkowych wskazówek dostarczyć może analiza zastosowanych w świątyni form architektonicznych.

Konsekrowana w listopadzie 1634 roku kolegiata składała się wówczas z dwóch części: średniowiecznej jeszcze partii wschodniej flankowanej dwiema wieżami oraz nowożytnego, bazylikowego korpusu zachodniego. Rekonstrukcja prezbiterium może być jedynie hipotetyczna – było to zapewne skromne, jednoprzestrzenne wnętrze częściowo tylko sklepienie, o kamiennej posadzce; nierozpoznana pozostaje także forma obu wież oraz wzniesionej w czasach biskupa Konarskiego zakrystii.

W czteroprzęsłowym, bazylikowym korpusie zachodnim nawa główna różniła się od bocznych zarówno rozmiarami, jak i zastosowanym w jej obrębie systemem

---

³⁸ T. Wróbel *800-lecie fundacji...*, s. 198; J. L. Adamczyk *Wzgórze Zamkowe...*, s. 19, 92–93. Za zupełnie fantastyczną uznać natomiast można hipotezę J. Pazdura, iż nawy boczne wystawiono dopiero w XVIII stuleciu, J. Pazdur *Dzieje Kielc od XVI...*, s. 9; Tenże *Dzieje Kielc...*, s. 138.

³⁹ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 2, 24 v.

⁴⁰ Tamże, k. 24v.

⁴¹ Tamże, k. 2v.

⁴² ADK, Akta kapituły katedralnej kieleckiej, sygn. Kap.K-1: *Ecclesia Collegiata Kielcensis...*, k. 2v.

⁴³ Tamże

artykulacji. W partii środkowej do murów międzynawowych dostawiono monumentalne, przysściennne arkady; utworzone z połączonych łukami filarów o tokańskich głowicach, arkady te wspierały pozbawione podziałów, krzyżowo-kolebkowe sklepienie. Tę dynamiczną wersję systemu ściennofilarowego⁴⁴, wzbogaconą o obiegające ściany, gierowane nad podporami belkowanie, zastąpiono w nawach bocznych konstrukcją „baldachimowo-przesłową” o osnowie z półfilarów dźwigających bezpośrednio dzielące sklepienie gurdy. W odróżnieniu od nawy głównej, sklepienia zyskały tu stiukowo-żebrową dekorację o promienistym układzie, w której zdobione ornamentem wolic oczu i perełek żebra spięto zgeometryzowanymi „kluczami”-zwornikami o zróżnicowanym narysie (owale, sześć- i czworoboki o półkuliście wciętych i wyłamanych bokach).

Stosunkom przestrzennym we wnętrzu korpusu odpowiadała ściśle kompozycja dwukondygnacyjnej fasady o nierównej szerokości pięter połączonych zakrywającymi dachy naw, trójkątnymi ściankami. Odpowiadającą rozpiętości korpusu i wysokości naw bocznych, trójosiową dolną kondygnację zrytmizowano płaskimi filarami wspierającymi łamiący się nad podporami gzyms; analogiczne podziały opinały także naroża jednoosiowej partii górnej, zwieńczonej trójkątnym szczytem. Poza obeliskami, usytuowanymi w narożach dolnej kondygnacji, dekoracja fasady skupiła się wyłącznie w części środkowej, dodatkowo w ten sposób zaakcentowanej; marmurowy portal o formie aedicii z przerwany, segmentowym przyczółkiem, dwa półkuliście zamknięte okna rozdzielone parą głębokich wnęk, trzy płyciny o zróżnicowanym narysie oraz owalne okienko w szczycie ożywiały nieco tę wyjątkowo szeroką, raczej płaską i monotonną fasadę. Jeszcze skromniej potraktowano elewacje boczne – rozczłonkowane szkarpami, zwieńczone słabo profilowanym gzymsem i przeprute rzędami głęboko rozglifionych okien zamkniętych łukiem odcinkowym; jedynie w drugim od zachodu przęśle ściany północnej umieszczono uszaty portal z segmentowym przyczółkiem i wspornianym wcześniej napisem w nadprożu: „A.D. 1632 AMPLIATA ECCLESIA”⁴⁵.

Geneza form architektonicznych kieleckiej kolegiaty była już kilkakrotnie przedmiotem bardziej szczegółowych analiz⁴⁶. Dla problemu datowania i faz budowy korpusu zachodniego wyjątkowe znaczenie ma – jak się wydaje – zagadnienie genezy zastosowanego w nawie głównej systemu konstrukcji ściennofilarowej. Wątpliwe, by system ten pojawił się w kieleckiej kolegiacie pod wpływem późnogotyckich świątyń Niżu Polskiego o szkarpach „wciągniętych” do wnętrza kościo-

⁴⁴ O genezie systemu ściennofilarowego por. A. Miłobędzki *Kościoty ściennofilarowe. Z problematyki budownictwa Polski centralnej w wieku XVIII*. W: *Rokoko. Studia nad sztuką 1. połowy XVIII wieku*. Warszawa 1970, s. 85–105; Tenże *Architektura polska...*, s. 62–63, 137, 257.

⁴⁵ Niewykluczone, iż do dekoracji fasady wprowadzono także polichromię względnie dekorację rzeźbiarską – „figury w trzech framugach w samym założeniu kościoła na ten cel wyrobionych”, przedstawiające m.in. biskupów i anioły; pamiętać jednak należy, iż XIX-wieczne już źródła nie precyzują czasu powstania tej dekoracji (wiek XVII lub XVIII), widocznej jeszcze na pomiarach W. Giersza z 1820 roku i zniszczonej w trakcie prac remontowych prowadzonych w kolegiacie w 15 lat później. Por. ADK. Akta konsystorskie kolegiaty kieleckiej, sygn. 12: Kolegiata kielecka. Sprawy majątkowe 1703–1897, s. 397; tamże, sygn. PKK-21: Akta Konsystorza Jeneralnego części diecezji Krakowskiej w Królestwie Polskiem tyżące się Kapituły Kieleckiej 1833–1841, s. 228–229v. Pomiar W. Giersza publikuje J. L. Adamczyk *Wzgórze Zamkowe... fot.* 7.

⁴⁶ A. Miłobędzki *Architektura regionu...*, s. 74–75; Tenże *Architektura polska...*, s. 241–242

ła⁴⁷; związać go należy raczej z oddziaływaniem precedensowego dla architektury nowożytnej rozwiązania występującego we wnętrzu świątyni Dominikanów w Klimontowie (1617–1620), służącej następnie za wzór dla kilku innych obiektów 1. połowy XVII stulecia (kościół: Kanoników Regularnych w Kurozwękach, 1619–1635; Norbertanek w Busku, 1621; Dominikanów w Sandomierzu, 1624–1631 i 1647–1670; fary w Szydłowie, 1630 i Koniemłotach, 1649)⁴⁸. W świątyni kieleckiej masywne filary zyskały już poprawne, toskańskie głowice; to tak powszechne dla wernakularnego budownictwa 1. połowy XVII stulecia łączenie porządkowej artykulacji ścian z pozbawionym podziałów sklepieniem mogło mieć swe źródło w kilku kościołach północnej Małopolski (pińczowska kolegiata na Mirowie, ok. 1615–1619; Dominikanie w Sandomierzu, 1624–1631; fara w Hży, 1625–1634)⁴⁹. Zapewne też w chórze sandomierskiej świątyni Dominikanów szukać należy wzorca dla wprowadzenia „porządkowych” głowic⁵⁰; pojawiającą się tam zbarbaryzowaną koryntię zastąpiono jednak w kościele kieleckim poprawną toskań o wyraźnie krakowskiej proveniencji (fara w Zebrzydowicach, 1599–1602; Św. Marek, 1618–1621; Św. Tomasz, 1618–1621; Dominikanki na Gródku, 1632–1634)⁵¹.

Z okresem XVII-wiecznej rozbudowy kolegiaty w sposób bezdyskusyjny związać można zarówno dekorację naw bocznych, jak i formy elewacji zewnętrznych oraz zdobiącego je architektonicznego detalu. Wykształcony w regionie lubelskim typ dekoracji stiukowo-żebrowych dotarł tu zapewne za pośrednictwem refektarza klasztoru Dominikanów w Klimontowie (1623)⁵², aczkolwiek pojawiające się w Kielcach obramienia nawiązywały również do tradycji środowiska krakowskiego, formułującego własną wersję sklepiennych dekoracji o trevanowskiej genezie⁵³.

Wyłącznie do sztuki tego ostatniego ośrodka odwoływały się natomiast tak elewacje, kontynuujące wzorce wypracowane jeszcze w farze zebrzydowickiej (1599–

⁴⁷ O kościołach tych wspomina A. Miłobędzki *Kościół ściennofilarowe...* s. 96; Tenże *Architektura regionu...*, s. 64.

⁴⁸ A. Miłobędzki *Kościół ściennofilarowe...*, s. 96 (przypis nr 14); Tenże *Architektura regionu...*, s. 64, 68; Tenże *Architektura polska...*, s. 241–242, 249. Podobne rozwiązania pojawiały się także w środowisku warszawskim 1. połowy XVII wieku (Tarczyn, 1623; Bernardynki w Warszawie, 1634).

⁴⁹ A. Miłobędzki *Architektura regionu...*, s. 65, 68; Tenże *Architektura polska...*, s. 135–136, 241

⁵⁰ A. Miłobędzki *Architektura polska...*, s. 238

⁵¹ O popularności toskany w środowisku krakowskim por. m. in.: M. Samek *Kościół SS. Dominikanek na Gródku a architektura Krakowa 2. i 3. ćwierci XVII wieku*. „Rocznik Krakowski” T. 53: 1987, s. 23; Taż *XVII-wieczna architektura...*, s. 73; Taż *Architektura sakralna Krakowa w XVII stuleciu. Kościoły jednonawowe* (w druku).

⁵² A. Miłobędzki *Architektura regionu...*, s. 72–73

⁵³ Dekoracja kolegiaty stanowiła bez wątpienia wzór dla nieco późniejszych realizacji kieleckich – kościoła Św. Trójcy (ok. 1644) czy loggii pałacu biskupiego (ok. 1642?); w tym ostatnim obiekcie pracowały być może dwa warsztaty sztukatorskie – jeden wykonał stiuki obu loggii oraz kaplicy, drugi zaś łączące się z kręgiem dekoracji warszawskich (Św. Jacek Dominikanów, kamienica Plumhoffowska, pałac w Chrzęsnem) sztukaterie w wieżach północno- i południowo-zachodniej. O dekoracjach typu „krakowskiego” por. m. in.: W. Tatarakiewicz *Typ lubelski i typ kaliski w architekturze kościelnej XVII wieku*. W: tegoż autora *O sztuce polskiej XVII i XVIII wieku. Architektura, rzeźba*. Warszawa 1966, s. 108–149; A. Miłobędzki *Architektura polska...*, s. 117, 155, 234–235; M. Samek *Kościół SS. Dominikanek...*, s. 26–27, 36–37; Taż *XVII-wieczna architektura...*, s. 73–74, 78.

–1602)⁵⁴ i powielane następnie na obszarze Krakowa oraz Małopolski (m. in. fasada kościoła Bożego Miłosierdzia, 1624–1629; elewacje boczne Św. Tomasza, 1618–1621 i Św. Norberta, 1637–1643)⁵⁵, jak i formy architektonicznego detalu. W przypadku tych ostatnich, wzory wykształcone w kręgu Trevana (dekoracja zamków na Wawelu, 1599–1602 oraz w Łobzowie, 1603–1605; fasada ŚŚ. Piotra i Pawła, 1622–1630)⁵⁶, a następnie Sebastiana Sali⁵⁷, przekazane zostały bez wątplenia za pośrednictwem rzemieślników pracujących w warsztatach checińskich, wachockich, kunowskich czy szydlowieckich⁵⁸.

Rozważania powyższe w sposób jednoznaczny łączą formy korpusu zachodniego z rozwiązaniami wypracowanymi w architekturze polskiej 1. połowy XVII stulecia – ściślej w ośrodkach krakowskim i sandomierskim; dzięki pośrednictwu tego ostatniego w dekoracji kolegiaty zaznaczyły się także wpływy niezwykle wówczas prężnego środowiska lubelskiego. Łączenie elementów o różnorodnej genezie świadczyło zresztą o braku samodzielności ośrodka kieleckiego, czerpiącego z dorobku regionów o bardziej zdecydowanym obliczu stylowym. Co więcej – ściśle związki łączące korpus zachodni kościoła z architekturą 1. połowy XVII stulecia⁵⁹ zdają się potwierdzać hipotezę o wystawieniu tej partii świątyni „od fundamentów” pomiędzy 1629 a 1634 rokiem. I jeśli nawet postulowane tu badania archeologiczno-architektoniczne podważą jej zasadność, to jedno nie ulegnie zmianie – wszystkie decydujące o formie architektonicznej elementy, tj. dyspozycja przestrzenna, system ściennofilarowej konstrukcji wnętrza, dekoracja sklepień, kształt elewacji czy formy detalu powstały bez wątplenia w trakcie XVII-wiecznej rozbudowy kieleckiego kościoła.

Za punkt wyjścia do rozważań nad przemianami wyposażenia kolegiaty w XVII stuleciu posłużyć może krótka analiza wielokrotnie tu już przywoływanego protokołu wizytacji radziwiłowskiej z roku 1598. W kościele znajdowało się wówczas siedem „skromnie zdobionych” ołtarzy: główny p. w. Wniebowzięcia Najświętszej Marii Panny oraz sześć bocznych – po stronie południowej Św. Anny „sub organis”, Św. Krzyża „in Angulo” oraz „O[mn]ium S[an]ctorum” (Wszystkich Świętych), po stronie północnej zaś Zwiastowania i Niepokalanego Poczęcia NMP oraz dwa inne, których wezwań nie udało się odczytać – jeden „in Angulo sub choro”, drugi

⁵⁴ A. Miłobędzki *Architektura polska...*, s. 130

⁵⁵ A. Miłobędzki *Architektura regionu...*, s. 75; Tenże *Architektura polska...*, s. 235, 242; M. Samek *XVII-wieczna architektura...*, s. 78

⁵⁶ A. Miłobędzki *Architektura polska...*, s. 115–117, 217–218; K. Kuczman *Przełom wawelski. W: Sztuka XVII wieku w Polsce. Materiały sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki*. Warszawa 1994, s. 167–168. Udział Trevana w projektowaniu kamieniarki fasady ŚŚ. Piotra i Pawła kwestionuje M. Karpowicz *Matteo Castello architekt wczesnego baroku*. Warszawa 1994, s. 58–63, ze stanowiskiem tym zaś polemizuje A. Małkiewicz *Trevano czy Castello autorem ostatniej fazy budowy kościoła ŚŚ. Piotra i Pawła w Krakowie*. „Folia Historiae Artium.” Nowa Seria T. II–III: 1996–1997 (w druku).

⁵⁷ O Sebastianie Sali por. m. in.: S. Wiliński *Rzeźby Sebastiana Sali dla Krzysztofa Opalińskiego*. „Biuletyn Historii Sztuki” R. 18: 1956 nr 1, s. 55–83; A. Miłobędzki *Architektura polska...*, s. 192, 217–218; K. Targosz *Kaplica biskupa Jakuba Zadzika w katedrze na Wawelu i jej architekt Sebastian Sala*. „Studia do dziejów Wawelu” T. 5: 1991, s. 237–305.

⁵⁸ A. Miłobędzki *Architektura regionu...*, s. 58

⁵⁹ A. Miłobędzki *Architektura regionu...*, s. 74; Tenże *Architektura polska...*, s. 241

„sub choro” (zapewne Św. Mikołaja i Św. Marcina)⁶⁰. W prezbiterium umieszczono ponadto wyobrażenie Ukrzyżowania (być może na tęczy; „in enuis medio Crucifixi imago”)⁶¹ oraz prawdopodobnie średniowieczne jeszcze, kamienne tabernakulum usytuowane przy ścianie północnej („Tabernaculum...ex lapidi facta in pariete septemtrionem versus, mundum et bene clausum...”)⁶². Z pozostałych elementów wyposażenia w protokole wymieniono kamienną chrzcielnicę („Fons lapideus bene clausus et coopertus, aquam benedictam in vase aereo mundo continens”)⁶³ oraz umieszczone na południowej ścianie kościoła organy; niewykluczone, iż był to ten sam instrument, który w roku 1487 ufundowali prepozyt Stanisław Świeradziec (Świeradowic) oraz dziekan Dobiesław z Sienna⁶⁴.

Zapewne wkrótce po odbytej wizytacji przystąpiono do naprawy bądź też wymiany starego i w wielu przypadkach zniszczonego już wyposażenia. Być może najwcześniej rozpoczęto prace przy ołtarzu głównym; jak już uprzednio wspomniano, w roku 1602 na tym właśnie ołtarzu „obraz postawił X. Poddziekani Kasper Słowik”⁶⁵. Zawarta w inwentarzu wzmianka nie pozwala jednoznacznie określić zakresu przeprowadzonych wówczas zmian – objąć one mogły zarówno wymianę obrazu, jak i wykonanie nowego retabulum o dziś już niemożliwej do ustalenia formie; zapewne w tym samym czasie ustawiono na miejsce nowe cyborium „rzniete suto złociste”, będące również fundacją Kaspra Słowika⁶⁶.

Dalsze dzieje tego retabulum trudne są do odtworzenia. Być może około połowy stulecia (1647 – po 1649) zastąpiono je przeniesionym z Krakowa ołtarzem głównym katedry p.w. Ukrzyżowania Chrystusa⁶⁷ – drewnianą, trójjosiową, bogato rzeźbioną konstrukcją z obrazem pędzla Piotra Wenecjanina, ufundowaną w latach 1545–1546 przez biskupa Samuela Maciejowskiego⁶⁸. O transjacji tej nie wspominają jednak ani XVII-, ani też XVIII-wieczne inwentarze kolegiaty; nie wiadomo również, gdzie ów okazały ołtarz został ustawiony, ani też czy przy tej okazji zlikwidowano odnowione w początkach XVII wieku retabulum. Ołtarz Wniebowzięcia Matki Boskiej zniesiono bez wątpienia przed rokiem 1719, kiedy to przystąpiono do budowy nowego prezbiterium⁶⁹; w roku 1734 pozostał po nim jedynie przechowywany w kapitularku kolegiackim „obraz Assumptae B[eatissi]mae z ołtarza starego”⁷⁰.

W I. połowie XVII stulecia odnowiono również i ołtarze boczne. Pierwszy z nich, usytuowany przy południowej ścianie „in Angulo” ołtarz p.w. św. Krzyża zyskał pomiędzy 1606 a 1616 rokiem nowy obraz z fundacji biskupa krakowskiego Piotra

⁶⁰ Wizytacja Radziwiłła, k. 467–468

⁶¹ Tamże, k. 467

⁶² Tamże

⁶³ Tamże

⁶⁴ P. Rosiński *Zabytkowe organy...*, s. 130

⁶⁵ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 13

⁶⁶ Tamże, k. 23v.; ADK, Akta kapituły katedralnej kieleckiej, sygn. Kap.K-1: *Ecclesia Collegiata Kielcensis...*, k. 116v. W poszycie tym znajduje się na s. 97–132v. *Inventarium Ecclesiae Collegiatae Kielcensis A.D. 1734*, cyt. dalej jako *Inwentarz 1734*. Źródło to – w znacznie skróconej formie – publikuje J. L. Adamczyk *Wzgórze Zamkowe...*, s. 164–166.

⁶⁷ W. Siarkowski *Kościół...*, s. 5; J. Zdanowski *Kościół...*, s. 24

⁶⁸ Ołtarz ten zlikwidowano w Krakowie pomiędzy 1647 a 1650 rokiem, por. M. Rożek *Katedra wawelska...*, s. 62–64.

⁶⁹ J. L. Adamczyk *Wzgórze Zamkowe...*, s. 92

⁷⁰ ADK, *Inwentarz 1734*, k. 110v.

Tylickiego⁷¹: „Na ołtarzu Krzyża Świętego [obraz postawił] Petrus Tylicki E[piscopus Cracovien[sis]”⁷². Także i w tym przypadku nieznaną pozostaje forma owego retabulum, być może identycznego z opisanym w inwentarzu z roku 1734 ołtarzykiem, przechowywanym wówczas w kapitułarzu: „na drewnianej mensie z przydanym gradusem ołtarzyk położony, w nim obraz Crucifixi Christi”⁷³. Pierwotny ołtarz Św. Krzyża zlikwidowano w początkach XVIII stulecia, zastępując go usytuowanym w nawie północnej – a więc niezgodnie z poprzednią lokalizacją⁷⁴ – nowym, barokowym retabulum z fundacji biskupa Konstantego Szaniawskiego⁷⁵.

Nieco więcej informacji zachowało się w odniesieniu do ołtarza Zwiastowania i Niepokalanego Poczęcia NMP, zwanego później ołtarzem Matki Boskiej Różańcowej. Zapewne pierwotnie „skromnie zdobiony”, zyskał w początkach XVII wieku nowy obraz z fundacji Wojciecha Piotrowskiego⁷⁶, utożsamiany przez badaczy z istniejącym do dziś wizerunkiem Matki Boskiej Łaskawej⁷⁷. Niewykluczone, iż prace przy odnowieniu względnie wystawieniu nowego retabulum zakończono już przed rokiem 1626, kiedy to erygowane zostało przy nim wspomniane wcześniej Bractwo Różańcowe⁷⁸.

Dzięki zawartym w inwentarzu z 1650 roku wzmiankom przypuszczać można, iż ówczesny ołtarz Matki Boskiej miał albo formę tryptyku z wizerunkami świętych Katarzyny i Apolonii na skrzydłach, albo też bardziej skomplikowaną, trójosiową strukturę o architektonicznych podziałach. Opisując przeprowadzoną w roku

⁷¹ O biskupie P. Tylickim por. m. in.: L. Łętowski *Katalog biskupów, prałatów i kanoników krakowskich*. T. 2. Kraków 1852, s. 162–169.

⁷² ADK, *Inwentarz 1650*, k. 13 i 23

⁷³ ADK, *Inwentarz 1734*, s. 110v.

⁷⁴ Usytuowanie XVII-wiecznego ołtarza Ukrzyżowania po stronie południowej nie było przypadkowe – w nawiązaniu do symboliki solarnej, retabula poświęcone Chrystusowi lokowano albo w prezbiterium, albo też właśnie w południowej części kościoła. A. Miłobędzki *Architektura polska...*, s. 63.

⁷⁵ J. Zdanowski *Kościół...*, s. 26; T. Wróbel *800-lecie fundacji...*, s. 201

⁷⁶ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 13 i 23v.: „Nobilis Albertus Piotrowski super altare B[eatae] V[irginis] Mariae imaginem erigi curavit”. W przechowywanych w kieleckim Archiwum Diecezjalnym księgach metrykalnych Wojciech Piotrowski wymieniany jest kilkakrotnie przy okazji chrztów dzieci: Barbary (6 grudnia 1609 roku), Jana (12 stycznia 1611), Anny (19 czerwca 1612), Wojciecha (16 października 1613) oraz Katarzyny (12 kwietnia 1615); jego małżonką była Anna Czarówna, por. ADK, *Księgi metrykalne sygn. 2: Metrica baptisatorum in Ecclesia collegiata Kielcz[en]si inchoata ab A[n]no D[omi]ni 1603*, k. 150, 190, 232, 268, 313. Warto dodać, iż Piotrowski nie był kielczaninem – pojawiające się przy jego nazwisku adnotacje „teraz mieszkający w Kielcach”, a także osoby rodziców chrzestnych – m. in. Katarzyny Szembekowej „z Krakowa” i Wawrzyńca Delpace „obywatela krakowskiego” wskazywać mogą, iż przybył on właśnie z tego miasta. Niewykluczone, iż Katarzyna Szembekowa była żoną „sławetnego Stanisława Szembeka obywatela i rajcy krakowskiego”, który wraz z rodziną schronił się w Kielcach przed panującą w Krakowie zarazą; w 1600 r. wykupił on wójtostwo z rąk szlachcica Piotra Jasińskiego; por. tamże, *Księgi metrykalne, sygn. 1: Parafia Kielce–Katedra...*, k. 216. O krakowskiej rodzinie Szembeków por. J. Pazdur *Dzieje Kielc...*, s. 66, 68–69, 72–73, 112; J. Bieniarzówna *Mieszczanstwo krakowskie XVII wieku. Z badań nad strukturą społeczną miasta*. Kraków 1969; M. Rożek *Mecenat artystyczny mieszczaństwa krakowskiego w XVII wieku*. „Biblioteka Krakowska” nr 118: Kraków 1977, s. 32 i nast.

⁷⁷ T. Wróbel *800-lecie fundacji*, s. 201; *Skarby Kielc...*, s. 45–46

⁷⁸ ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 22–22v.

1636 restaurację tegoż retabulum, wspomina się bowiem o wykonaniu „koron srebrnych na czołach 2 Panien”, o dekoracji „ram pobocznych” czy o ozdobieniu obrazu srebrnymi literami „JESUS MARIA Catharzyna Apolonia”⁷⁹, na innym miejscu inwentarza zaś o „koronach srebrnobiałych na obrazach pobocznych SS. Panien”⁸⁰.

Otoczany szczególnym kultem obraz bardzo szybko (częściowo już przed rokiem 1627) zyskał nowe ozdoby – srebrne i złoczone korony ufundowane przez Walentego Duracza („Nobilis Valentinus Duracz coronam argenteam deauratam in fronte B[eatissimae] V[irginis] Mariae posuit”) i Pawła Miklaszewskiego (korona „na głowę Infantis Jesu”), srebrne blachy z daru kanonika Stanisława Garwaskiego („blacha srebrna”), księdza Macieja Oblomkowicza („około twarzy Najświętszej Panny blachy srebrne”) i „Bieńkowej z Białogona” („około zaś twarzy Dzieciątka blaszki”), złociste i srebrne gwiazdy oraz „zawieszenia na szyi” ofiarowane przez Pawła Szembekę („gwiazd 12”), ks. Macieja Oblomkowicza („gwiazda złocista większa”), żonę Walentego Kochana („gwiazdy małe na Panu Jesu”) i nieznaną z imienia Szembekową („zawieszenie na szyi Najświętszej Panny i Pana Jezusa”), a także ozdoby do sukienek zakrywających sylwetki Marii i Dzieciątka („mannele na rękach Najświętszej Panny drobnuteńkie szczerozłote”, „obwiedzenie szaty Najświętszej Panny koronkami srebrnymi złocistymi, wkoło także i Dzieciątka”)⁸¹. Do obrazu, a ściślej do jego ram przybito szereg przedmiotów o wotywnym charakterze – rytowanych lub trybowanych, srebrnych albo pozłacanych tabliczek o różnorodnej dekoracji („tabliczka, na której są oczy wypuchłe”, „tabliczka srebrna, na niej Stanisław Święty wyryty”, „tabliczka z narysem Anny Świętej”, „tabliczka okrągła złocista, na jednej stronie wyryty obraz SSS. Trinitatis, a na drugiej Missio S. Spiritus”, „tabliczka z napisem Ofiara od dwu Panien”, „tabliczka na kształt serca, perłową macią we srebro złociste oprawna”), krzyżyków (m.in. „krzyżyk srebrny, Passijka na nim złocista”, „krzyżyk z kamykami”, „krzyżyk złocisty srebrny cum insignis Crucifixi D[omini]”, „krzyżyk złoty z diamentami, rubin w pośrodku, robota smelcowana”, „krzyżyk drugi z rubinami bez smelcu, złoty”, „krzyżyk złoty z diamentami czeskimi”, „złoty z trzema perełkami”), pierścionków (m.in. „pierścionek złoty”, „pierścionek srebrny w sześć kostek składany”, „obrzązek srebrnych złocistych z palców dwie”, „pierścionków złotych dwa, jeden z szafirem, drugi z rubinkami”), koralu („korale perłowe, między nimi srebrne złociste”, „paciorki macicy perłowej, cząstka jedna rozana”, „perły z krzyżykiem złotym smelcowanym”) czy też „rączek srebrnych”, „łupek srebrnych”, „dzieciątek srebrnych”, „Agnuszków” („Agnuszków w srebro oprawnych 7, malusieńki okrągły jeden”, „Agnuszków w srebro oprawnych białych N. 10, item srebrny złocisty jeden, w nim effigies Crucifixi”, „Agnuszków haftowanych większych i mniejszych piętnaście”), obrazków

⁷⁹ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 25v. O koronach i literach por. także k. 15 i 15v.

⁸⁰ Tamże, k. 15v.

⁸¹ Tamże, k. 13v., 16. Część z wymienionych tu osób była członkami Bractwa Różańcowego, jak Walenty Duracz („Nobilis D[ominus] Valentinus Duracz”, wpisany w roku 1626), Paweł Miklaszewski („Paulus Miklaszowycz de Kielce”, odnotowany w roku 1629), ks. Maciej Oblomkowicz („R[everendissimus] D[omi]nus Matthias Oblamkowic Vicepraepositus et Officialis Kielcen[sis]”, będący wśród pierwszych wpisanych do Bractwa osób) czy „Walenta Kochanowa” – w tym ostatnim przypadku nie można określić z całą pewnością imienia, gdyż kobiet o tym nazwisku wpisano w księdze brackiej kilka (w roku 1626 „D[omina] Zusanna Kochanowa Vidua de Kielce”, „D[omina] Catharina Kochanowa”, „D[omi]na Sophia Kochanowa de Kielce”), por. ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 22v., 23v., 24, 31, 33, 34v.

(„obrazków różnych w ramki oprawnych dziewięć, dziesiąty Wojciecha Świętego ma siedm sztuczek srebrnych, ósmą oderwano w kąciku”), a nawet „parę zębów białych srebrnych”⁸².

W roku 1636 doszło do gruntownego odnowienia zarówno samego przedstawienia Matki Boskiej, jak i ołtarza, dokonanego staraniem i częściowo z fundacji ks. Macieja Obłomkowicza: „Anno 1636 infine Decembr[is] dałem suo sumptu reformować, na którego ozdobienie obróciłem srebro talarowe”⁸³. Z przytoczonego w źródłach dokładnego rozliczenia prac wynika, iż wykonano wówczas srebrne blachy „około twarzy i po wszytkiej wewnętrznej tablicy” (przynajmniej część blach „około twarzy” – zapewne nimby – przybito do obrazu jeszcze przed rokiem 1627), dekorację „ram pobocznych”, wspomniane już korony „na czołach 2 Panien” i srebrne litery oraz umieszczono „w kątach” na obrazie srebrne i złoczone figurki „Aniołków czterech płaskich”, ufundowane przez sekretarza królewskiego Aleksandra Szembeka⁸⁴. Wtedy też pomalował cały ołtarz „Pan Jan Malarz” – być może tożsamy

⁸² ADK, *Inwentarz 1650*, k. 23v. Dokładny spis przedmiotów tamże, k. 13v.–16. Do 6 grudnia 1649 roku przy ołtarzu naliczono ogółem 78 różnych tabliczek; w stosunku do wykazu z 10 grudnia 1627 przybyło ich 51. Warto również zauważyć, iż spisy przedmiotów zdobiących ołtarz Różańcowy świadczą o zamożności świeckich ofiarodawców – wystarczy przywołać tu liczne tabliczki, krzyżyki, pierścionki złote lub złoczone i zdobione szlachetnymi kamieniami.

⁸³ Tamże, k. 25 v. Wysunięta m. in. przez ks. T. Wróbla (*800-lecie fundacji...*, s. 201) oraz w *Skarbach Kielc...*, s. 46 hipoteza, iż fundatorem sukienek (czyli „blach pokrywających cały obraz”) był ks. Stanisław Pacer (Pacernus, 1590–1664), członek Bractwa Różańcowego od roku 1639 („Stanislaus Pacernus Canonicus Kielcen[sis]...”, ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 23), nie znajduje jednoznacznego potwierdzenia w źródłach. Inwentarz tu analizowany co prawda nosi na stronie tytułowej datę 1650 oraz nazwisko wyżej wymienionego księdza, nie jest jednak dziełem „jednego autora” – wyróżnić można bowiem kilka osób, które wpisywały dane dotyczące świątyni i jej wyposażenia; nie można przy tym wykluczyć, iż inwentarz ów został przynajmniej w części przepisany z wcześniejszego rejestru, na k. 14 znajduje się bowiem adnotacja: „notati hac in antiquo registro”. Niektóre fragmenty sporządzone zostały bez wątplenia przez ks. Macieja Obłomkowicza – rejestr „dobrodziejów” świątyni czy spis sreber ołtarza Matki Boskiej z 10 grudnia 1627 (przezeń podpisany). W tym ostatnim spisie znajduje się m. in. wzmianka: „około twarzy Najświętszej Panny blachy sumptu meo sprawił” – te oraz inne, nowe „blachy” wymieniono też w zestawieniu prac dokonanych „suo sumptu” przy restauracji ołtarza w roku 1636 („około twarzy i po wszytkiej wewnętrznej tablicy”) wraz ze srebrnymi literami; ten ostatni dar, określony: „na tym obrazie litery srebrnel[...] dałem przybić sumptu meo”, potwierdza zapis w innym miejscu inwentarza: „litery srebrne JESUS MARIA Catharina Appolonia X. Oficjał dał przybić”. W świetle powyższych danych oraz pamiętając o tym, iż Obłomkowicz opiekował się majątkiem brackim oraz nadzorował przyjmowanie nowych członków, jemu to właśnie przypisać należy zarówno ufundowanie sukienek, jak i odnowienie ołtarza. ADK, *Inwentarz 1650*, k. 13 v., 15, 23, 25 v.; tamże, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 22v.; zob. także przypis nr 187.

⁸⁴ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 25 v. Blachy te (sukienki) uzupełniły odnotowane już w wykazie z 10 sierpnia 1627 roku nimby „około twarzy Najświętszej Panny” i „około twarzy Dzieciątka”, por. tamże, k. 13v. Prawdopodobnie w 1647 roku dekoracja ołtarza wzbogaciła się o pochodzącą z fundacji Jana Śliwskiego „parę Angiołków srebrnych”, Śliwski także „płacił robotę złotnikowi”; tamże, k. 26. Wymieniany tu Aleksander Szembek był członkiem Bractwa Różańcowego od momentu jego założenia, por. ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 23v.

z czynnym w Kielcach zapewne już przed rokiem 1617 malarzem Janem Cedro⁸⁵. Opisaną wyżej konstrukcję rozebrano jeszcze w początkach XVIII wieku, zastępując ją nowym ołtarzem ufundowanym przez biskupa Konstantego Szaniawskiego; zdobiące zaś obraz sukienki i korony skradziono z kościoła w 1. połowie XIX stulecia⁸⁶.

Spośród pozostałych ołtarzy wypełniających wnętrze kolegiaty, najmniej dziś wiadomo o usytuowanym po stronie południowej retabulum p. w. Wszystkich Świętych; w 1. połowie XVII wieku także i ono zyskało nowy obraz, ufundowany przez rajcę kieleckiego Adama Ornasia („Adamas Ornas Consul Kielcen[sis] Altare Omnium Sanctorum imagine exornavit”)⁸⁷. Wzmianki o tym ołtarzu znikają w następnym stuleciu, kiedy to nie zachowało się już w kolegiacie żadne retabulum pod tym wezwaniem.

Trzy kolejne ołtarze – Św. Trójcy, Św. Anny oraz Św. Mikołaja – łączą natomiast podobne dzieje oraz osoba fundatora, przy czym o pierwszym z nich nie wspomniano ani w wizytacji radziwiłłowskiej, ani też w inwentarzu z roku 1650. Wszystkie wzmiankowane powyżej retabula wymienione natomiast zostały w pochodzącym z roku 1670 inwentarzu szpitalnego kościoła Św. Trójcy w Kielcach: „Ołtarz Wielki SS. Trinitatis złocisty una cum ciborio z zawarciem, ołtarz S. Anny i trzeci S. Mikołaja pozłociste niewielkie, te wszystkie trzy wzięte z kościoła farnego, na ich miejsce tam inne nowe posprawił X. Obłomkowicz z pewny przychyny”⁸⁸. Wzniesioną w latach 1640–1644 świątynię p. w. św. Trójcy konsekrowano w roku 1646, ksiądz Obłomkowicz zaś zmarł dziesięć lat później, 26 sierpnia 1654 roku – te dwie daty wyznaczają więc ramy czasowe, w jakich dokonano zarówno translacji ołtarzy, jak też i wykonano na ich miejscu nowe retabula⁸⁹. Nie-

⁸⁵ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 25v.: „Notandum tabliczka złota od Nieboszczyka Pana Soleckiego loco Contentationis dała się Panu Janowi Malarzowi i czerwony złoty, który był zawieszony po zmalowaniu ołtarza Najświętszej Panny Mariey”. O Janie Cedro por. J. Pazdur *Dzieje Kielc...*, s. 117. Wcześniejszą, niż podana przez J. Pazdura, datę działalności Cedry jako malarza przyjęto na podstawie ksiąg metrykalnych: w akcie małżeństwa zawartego pomiędzy Janem Cedro a Anną Ciarnowską (Czarnowską) 1 lutego 1617 roku, Cedrę określono już jako „malarza” („Matrimonium inter Joannem Cedro Pictore et Annam Pauli Ciarnowski a Kielce filiam”), zaś w akcie chrztu syna Jana Nitkowskiego z 23 grudnia 1619 będącego ojcem chrzestnym Cedrę nazwano: „Jan Cedro pictry”, por. ADK, *Księgi metrykalne*, sygn. 10: *Copulatorium Libri duo*, Unus incipit A. 1608 terminatur A. 1632. Alter incipit A. 1632 et terminatur A. 1663 3 Mensis Julii, k. 99; tamże, *Księgi metrykalne*, sygn. 1: *Parafia Kielce-Katedra...*, k. 162. Jan Cedro wpisany został w poczet członków Bractwa Różańcowego już w roku 1626, zmarł zaś – jak można sądzić z zapisu w inwentarzu („po Panu Wójcie Janie Cedrze”) – przed rokiem 1647, por. ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 23v.; tamże, *Inwentarz 1650*, k. 15.

⁸⁶ Korony w roku 1824, sukienki zaś w 1831. *Skarby Kielc...*, s. 46 (tu błędna data 1833); H. Wesołowski *Kielce – Katedra...*, s. 47, por. także ADK, Akta konsystorskie kolegiaty kieleckiej, sygn. PKK-18: *Opis stanu Kościoła Kolegiaty Kieleckiej...*, k. 9v.; tamże, Akta kapituły katedralnej kieleckiej, sygn. Kap.K-18: *Kolegiata Najświętszej Marii Panny w Kielcach 1808–1879*, s. 10.

⁸⁷ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 23v.; por. także k. 13.

⁸⁸ Inwentarz ten drukuje F. Puchalski *Seminarium kieleckie. Rys historyczny i dokumenty*. Kielce 1901, s. 77. O kościele Św. Trójcy por. M. Samek *XVII-wieczna architektura...*, s. 57–83 (tu wcześniejsza literatura).

⁸⁹ Tekst z epitafium ks. Macieja Obłomkowicza podaje *Corpus Inscriptioinum Poloniae...*, s. 101–102.

wykluczone, iż nie wymieniony w inwentarzu kolegiackim, bardziej okazały ołtarz Św. Trójcy znalazł się w farze jedynie przejściowo, od razu przeznaczony na wyposażenie budowanej wówczas świątyni szpitalnej. Po roku 1646 wystawiono w kolegiacie nowe retabulum, usytuowane przy drugim filarze nawy południowej i opisane w inwentarzu z roku 1734: „Trzeci ołtarz SSS. Trójcy stary z kolumnami na bokach złocistemi, w nim obraz Trójcy Przenajśw[iejszej], na głowie Boga Ojca i Syna korony dwie srebrne. Mensa kamienna podmurowana, nie konsekrowana, do której wstępuje się przez jeden gradus kamienny”⁹⁰.

Wspomniane natomiast w protokole powizytacyjnym ołtarze Św. Anny oraz Św. Mikołaja odnowiono w 1. połowie XVII wieku z fundacji mieszczanina kieleckiego Floriana Ornasia: „Florianus Ornas Civis Kielcen[sis] super duo Altaria scilicet S. Annae et S. Nicolai sculpturias imagines statuit”⁹¹. Niestety, nie wiadomo, czy Ornaś ufundował do obu ołtarzy dekorację rzeźbiarską, rzeźby świętych czy też może obrazy – spisując te ostatnie zaznaczono bowiem, iż „Na ołtarzu S. Anny postawił [obraz] Florian Ornas. Na ołtarzu S. Mikołaja tenże Florian Ornas”⁹². Oba odnowione ołtarze przeniesiono po roku 1646 do świątyni szpitalnej; usunięto je stamtąd dopiero po połowie wieku XVIII w trakcie gruntownej wymiany wyposażenia.

Oddane do Św. Trójcy retabula zastąpiono nowymi konstrukcjami, wykonanymi z fundacji (lub też staraniem) ks. Macieja Obłomkowicza i opisanymi w inwentarzu z roku 1734: „Czwarty ołtarz Ś. Anny stary z dwiema po obydwu stronach kolumnami złocistemi na postumentach i przydanemi po bokach skrzydłami. We szrodku obraz S. Anny Samotrzeciej [...]. Mensa kamienna konsekrowana, do której się wstępuje po dwóch gradusach kamiennych. Antepedium drewniane malowane w ramie rzniętej[...]. Pod drugą arkadą idąc ku wielkiemu ołtarzowi przy filarze ołtarz dziewiąty S. Mikołaja na postumentach, struktura czarna malowana z kolumnami po obydwu stronach pozłoczonemi i innemi drobnemi sztuczkami. Sam obraz na płótnie malowany S. Mikołaja Biskupa i Wyznawcy [...]. Mensa kamienna podmurowana konsekrowana, gradusów przed ołtarzem tym dwa kamienne. Antepedium malowane drewniane z rznieżą dokoła ramą”⁹³.

Zapewne przez cały wiek XVII przetrwał ostatni wspomniany w inwentarzu z roku 1650 ołtarz p. w. św. Marcina, ozdobiony w 1. połowie stulecia nowym obrazem ufundowanym przez audytora sądu biskupiego i proboszcza kolegiaty ks. Andrzeja Zagórny⁹⁴. Niewykluczone, iż Zagórny sfinansował nie tyle wykonanie nowego, ile odnowienie starego obrazu, na innym miejscu inwentarza zapisano bowiem, iż „Imaginem super Altare S. Martini renovavit”⁹⁵. Być może jeszcze w XVII wieku ołtarz ów przeniesiono do nawy północnej, w tym bowiem miejscu 10 sierpnia 1710 roku biskup Kazimierz Łubieński poświęcił nowe retabulum „in honorem S. Martini Episcopus et Confessoris et Beatis Joannis Kanty”⁹⁶.

W XVII stuleciu wnętrze kolegiaty wzbogaciły jeszcze trzy ołtarze, nie wspomniane w przywoływanym tu inwentarzu z 1650 roku. Pierwszy z nich to dziś już nie istniejący ołtarz p. w. św. Sebastiana; 9 sierpnia roku 1678 biskup Andrzej Trzebicki ustanowił przy nim altarię obsługiwaną przez wikariuszy kolegiackich⁹⁷. Wy-

⁹⁰ ADK, *Inwentarz 1734*, k. 115

⁹¹ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 23v.

⁹² Tamże, k. 13

⁹³ ADK, *Inwentarz 1734*, k. 115 i 116

⁹⁴ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 13

⁹⁵ Tamże, k. 23

⁹⁶ AKM, *Liber ordinatorum et consecrationis Ecclesiarum, altarium...*, sygn. 7, k. 93

⁹⁷ ADK, *Akta konsystorskie kolegiaty kieleckiej 1637–1837*, sygn. PKK-16, k. 51–51v.

stawione zapewne w latach 1650–1678 retabulum opisano dopiero w XVIII stuleciu: „Ołtarz szósty na boku pod oknem S. Sebastiana drewniany, w marmur malowane kolumny, w strukturze granatowej. Obraz S. Sebastiana Męczennika z pięcią strzałami srebrnymi. Mensa podmurowana nie konsekrowana, a gradus jeden kamienny. Antepedium drewniane malowane”⁹⁸.

Ten sam inwentarz kolegiacki z 1734 roku wymienia jeszcze dwa stare ołtarze, zniszczone w 2. połowie XVIII w. Po stronie południowej, przy ostatnim filarze koło chóru muzycznego znajdował się ołtarz Matki Boskiej Bolesnej „na postumentach, po bokach struktura drewniana w marmur malowana z Osobami SS. Janów dwóch: Chrzciciela i Ewangelisty, skrzydła i inna rzeźba miejscami wyzłocona, na wierzchu w promieniach słonecznych rzniętych obraz Boga Ojca malowany. W samym ołtarzu obraz Matris Dolorosae z Weroniką, miecz srebrny w sercu Matki Bożej [...]. Mensa kamienna podmurowana, konsekrowana i gradus kamienny. Antepedium w ramie złocistej”⁹⁹. Retabulum to istniało już zapewne przed rokiem 1678, kiedy to w sporządzonym wówczas inwentarzu wymieniono zarówno „obraz Smutny Panny Najświętszej”, jak i ów zdobiący go „mieczyk srebrny”¹⁰⁰.

Po przeciwnej, północnej stronie nawy stanął natomiast ołtarz Św. Barbary „na postumentach, struktura w marmur malowana z osobami SS. Apollonii i Rozalii, z kolumnami. Skrzydła i insza rzeźba pozłacane, na wierzchu w promieniach słonecznych obraz S. Stanisława Kostki malowany, we środku ołtarza obraz S. Barbary Panny i Męczenniczki. Tabliczka srebrna na tym obrazie. Przy tym ołtarzu na żelaznych essach w winie grona z kwiatkami wyrobione i przybite lichtarze dwa. Mensa kamienna podmurowana nie konsekrowana, gradus przed tym ołtarzem kamienny. Antepedium malowane”¹⁰¹.

W protokole wizytacji radziwiłłowskiej nie wymieniono natomiast ambony; pierwszą wzmiankę o jej istnieniu zawiera dopiero inwentarz z roku 1650, odnotowujący obraz Matki Boskiej wiszący „naprzeciw kazalnicy”¹⁰². Nie wiadomo jednak, czy chodzi tu o starą ambonę, przeniesioną do kościoła szpitalnego wraz z ołtarzami Św. Trójcy, Św. Anny i Św. Mikołaja w latach 1646–1654 („ambona stara z kościoła farnego”)¹⁰³, czy też o nową kazalnicę, zapewne również wystawioną staraniem ks. Macieja Obłomkowicza i opisaną dopiero w XVIII stuleciu: „Ambona przy drugim filarze a Presbyterio sycerską robotą czarno pomalowana, rzeźba zaś i Osoby pozłociste. Wyżej katedry przy filarze obraz Salvatoris na tabulaturze malowany, rama wyzłocona, wierzch miejscami złocony, pomalowany czarno”¹⁰⁴.

Inwentarze XVII-wieczne milczą natomiast zarówno o wspomnianym w wizytacji kamiennym tabernakulum czy takiejże chrzcielnicy, jak i o „imago Crucifixi” umieszczonym pośrodku prezbiterium. Zawarty w protokole nakaz przeniesienia tabernakulum „in tumba maioris altaris” zrealizowano zapewne w początkach XVII stulecia (ok. 1602?) – w źródłach wspomina się bowiem, że „Venerabilis D[omi]nus Gaspar Słowik [...] super altare maius imaginem cum Cimborio comparavit”¹⁰⁵.

⁹⁸ ADK, *Inwentarz 1734*, k. 115v.

⁹⁹ Tamże

¹⁰⁰ ADK, *Inwentarz 1678*, k. 28

¹⁰¹ ADK, *Inwentarz 1734*, k. 116v.

¹⁰² ADK, *Inwentarz 1650*, k. 13

¹⁰³ F. Puchalski *Seminarium kieleckie...*, s. 77. Por. także AKM, *Acta visitationis*, sygn. 17: *Visitatio Ecclesiae SS. Trinitatis* (1711), k. 385v. Ambonę tę usunięto w 1. połowie XVIII stulecia, M. Samek *XVII-wieczna architektura...*, s. 61.

¹⁰⁴ ADK, *Inwentarz 1734*, k. 116v.

¹⁰⁵ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 23v.

Być może chodzi tu o to samo małe tabernakulum „rznięte suto złociste”, które przed rokiem 1734 przeniesiono z głównego na boczny ołtarz Ukrzyżowania Chrystusa, zastępując je cyborium znajdującym się dziś w kościele Św. Trójcy¹⁰⁶. Nie wiadomo natomiast, kiedy zlikwidowano kamienną chrzcielnicę, zamienioną dopiero w XVIII stuleciu na istniejące do dziś baptysterium z marmuru dębnickiego.

Równie skąpe informacje dotyczą umieszczonych w świątyni konfesjonałów i ławek. W inwentarzu z roku 1734 wspomina się jedynie o ośmiu starych konfesjonałach wykonanych zapewne w XVII stuleciu oraz o wielu również starych ławkach, gruntownie wymienionych w latach trzydziestych i czterdziestych XVIII wieku¹⁰⁷. Niektóre z nich miały bardziej rozbudowaną konstrukcję – przy ołtarzach Św. Barbary oraz Matki Boskiej Bolesnej znajdowały się bowiem „dokoła filara [...] ławy z tabulaturą w tyle i u góry”¹⁰⁸.

W 1. połowie XVII stulecia (zapewne przed 1628 rokiem, tj. datą śmierci księdza) wykonano też w kościele nowe stalle staraniem kanonika kieleckiego Krzysztofa Nosarzewskiego; inwentarz z roku 1650 wspomina o tej fundacji dwukrotnie: „R[evere]nd[issim]us D[omi]nus Christophorus Nosarzewski Cantor Vislicen[sis] Can[oni]cus Kielcen[sis] Stulla ex Utraque parte Chori prioris alias formy erexit” oraz że „Formy po obu stronach w małym chórze sprawił [...] Christophorus Nosarzewski Can[oni]cus Kielcen[sis]”¹⁰⁹. Być może to do nich właśnie odnosi się skromny opis XVIII-wieczny: „Stalla po obydwu stronach Presbyterii powyższe dla prałotów i kanoników, poniższe dla wikariuszów, dębowe z tabulaturą wysoką i gżemsami u góry sosnowemi”¹¹⁰.

Znacznie więcej danych odnaleźć można w odniesieniu do istniejących w świątyni organów; ich dzieje i budowę wyczerpująco omówił już Piotr Rosiński w publikacji poświęconej zabytkowym organom województwa kieleckiego¹¹¹. Pierwszy instrument, ufundowany w roku 1487 przez Stanisława Świeradowica i Dobiesława z Sienna i mocno już zniszczony w czasach radziwiłłowskiej wizytacji, zastąpiono zapewne w 2. połowie XVII stulecia nową konstrukcją, opisaną w inwentarzu kolegiaty z roku 1734: „Organy nad podmurowaną arkadą u wielkich drzwi kościelnych w pięknej strukturze w marmur niebieski i czerwony z żółtym malowanej, rzeźbą połączaną przyozdobione. Piszczalki w tych organach, jako i w pozytywach szrednim, większym i pobocznych mniejszych cynowe wszystkie, z podwójną klawiaturą i pedałem, miechów do nich jest sześć, reparacyji potrzebujących. Te organy mają głosów dziewiętnaście, a w pozytywie mają głosów sześć. Bęben jeden, tremuł w pozytywie”¹¹². Ani ów barwny prospekt organowy, ani też sam instrument nie dotrwały do dnia dzisiejszego; w roku 1765 zastąpią je nowe organy będące dziełem Ignacego Foglera¹¹³.

Spośród zdobiących wewnątrz kolegiaty rzeźb, obrazów czy epitafiów jeden z ciekawszych obiektów stanowi bez wątpienia ołowiana płaskorzeźba Matki Boskiej

¹⁰⁶ T. Wróbel *800-lecie fundacji...*, s. 200. Opis cyborium por. ADK, *Inwentarz 1734*, k. 116v.

¹⁰⁷ ADK, *Inwentarz 1734*, k. 117 (tu obok starych wymieniane są już nowe ławki).

¹⁰⁸ Tamże, k. 116v.–117

¹⁰⁹ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 12 v. i 23

¹¹⁰ ADK, *Inwentarz 1734*, k. 110. Opis ten odnosić się może również do nowych stalli, dokładna data wykonania tych ostatnich – położonych dopiero po połowie XVIII wieku – pozostaje jednak nieznaną.

¹¹¹ P. Rosiński *Zabytkowe organy...*, s. 128–133

¹¹² ADK, *Inwentarz 1734*, k. 117v.

¹¹³ P. Rosiński *Zabytkowe organy...*, s. 131

z Dzieciątkiem, wmurowana w nawie północnej obok mieszczącego się tu niegdyś bocznego wejścia do świątyni. O rzeźbie tej wspomina po raz pierwszy dopiero inwentarz z 1734 roku: „Statua N. Panny z Małeńkiem P. Jezusem na tablicy, wszystko z jednej sztuki kruszcem alias z ziarna kruszcowego wyrobiona. A[nn]o D[omi]ni 1646 d. 6 Decembris w Wigilią N[ajświętszej] Panny wyciągniono ziarno z góry Machniowickiej, które za sześć dni wyrobione i wyprawione w ołtarz za szczęśliwego panowania Xcia Jmci Piotra Gęmbickiego Biskupa Krakowskiego, za staraniem i kosztem JMP Stanisława Czechowskiego starosty kieleckiego”¹¹⁴.

Zarówno o dokonanych przez górnika Hilarego Małą znaleźniku, jak i o sporządzonych z dwóch brył galeny rzeźbach św. Barbary, Matki Boskiej z Dzieciątkiem i św. Antoniego wspomniano już kilkakrotnie¹¹⁵. Niestety, nie jest dziś znane pierwotne usytuowanie ufundowanej przez starostę Czechowskiego płaskorzeźby. Zwartą w inwentarzu wzmianka o ołtarzu (o ile nie dotyczy formy samej płaskorzeźby) wskazywać może na istnienie jakiegoś odrębnego retabulum – n.p. prowizorycznego ołtarza Św. Barbary, patronki górników¹¹⁶, zastąpionego w 2. połowie XVII wieku przez omówioną już wcześniej konstrukcję.

Oprócz wspomnianej wyżej płaskorzeźby, na ścianach i filarach kolegiaty znalazły się także liczne nagrobki i epitafia. Do najbardziej znanych należy bez wątpienia związany z warsztatem Jana Marii Padovano nagrobek Elżbiety z Krzyckich Zebrzydowskiej, wystawiony z fundacji jej syna, biskupa krakowskiego Andrzeja¹¹⁷. O nagrobku tym wspomniano dopiero w inwentarzu XVIII-wiecznym: „Na wejściu na chór, przy arkadzie Passyja wielka z Osobami Matki Bolesnej, S. Jana Ewangelisty i S. Magdaleny, pod tym krzyżem nagrobek Elżbiety Krzyckiej marmurowy”¹¹⁸. Niestety, wobec milczenia źródeł wcześniejszych, nierozstrzygnięta pozostaje kwestia pierwotnej lokalizacji nagrobka, datowanego na okres tuż po roku 1553, a więc jeszcze przed powiększeniem romańskiej świątyni; na obecne miejsce przeniesiono go zapewne po przeprowadzonej w latach trzydziestych XVII stulecia rozbudowie kolegiaty.

Spośród pozostałych, mniej lub bardziej okazałych nagrobków i epitafiów, zwykle o formie tablic ujętych w rzeźbione lub rytowane obramienia, zawierające czasem portret zmarłego, warto wymienić tablice upamiętniające kanonika płockiego i kantora wiślickiego Mikołaja Próchnickiego (zm. 1620), Zofię Czechowską (zm. 1630), kanonika kieleckiego Kaspra Słowika (zm. 1637), kanonika Wojciecha Gorz-

¹¹⁴ ADK, *Inwentarz 1734*, k. 116

¹¹⁵ W. Witkowski *Kościół...*, s. 199; W. Siarkowski *Kościół...*, s. 8; B. Obuchowicz *Opis...*, s. 10; J. Zdanowski *Kościół...*, s. 27; J. Pazdur *Zakłady metalowe w Białogonie 1614–1914*. Wrocław 1957, s. 29, 34; Tenże *Dzieje Kielc...*, s. 87; Z. Stobiecka *Pobornardyński zespół kościelno-klasztorny na Karczówce w Kielcach*. „Rocznik Muzeum Świętokrzyskiego w Kielcach” T.8: Kielce 1973, s. 298–300; M. Morka *Figura św. Barbary w kościele na Karczówce w Kielcach*. „Biuletyn Historii Sztuki” R. 40: 1978 nr 4, s. 377–389; A. Adamczyk *Architektura zespołu klasztornego na Karczówce*. W: *Karczówka. Historia – Literatura – Architektura – Przyroda*. Kielce 1995, s. 66; Z. Rubinowski *Geologia, materiały i górnictwo złóż kruszców ołowiu typu karczówkowskiego w okolicach Kielc*. Tamże, s. 102

¹¹⁶ O istnieniu takowego ołtarza wzmiankuje J. Pazdur *Dzieje Kielc...*, s. 88.

¹¹⁷ W. Łuszczkiewicz *Nagrobek Elżbiety z Krzyckich...*; K. Sinko-Popielowa *Ze studiów nad Padovanem*. „Biuletyn Historii Sztuki i Kultury” R. 7: 1939, s. 123; H. S. Kozakiewicz *Renesans w Polsce...*, s. 147, 320; H. Kozakiewiczowa *Rzeźba XVI wieku...*, s. 106, 112, 126

¹¹⁸ ADK, *Inwentarz 1734*, k. 115v.

kowskiego (zm. 1639), Zofię Mazurkoviczową (zm. 1640), księdza Jana Wypiórowicza (zm. 1650), Katarzynę Porowską (zm. 1653), kanonika Macieja Obłomkowicza (zm. 1654), dziekana tumlińskiego Adama Jużyckiego (zm. 1658), córki Jana Śliwskiego (zm. 1658), kanoników kieleckich: Stanisława Paceriusa (zm. 1664), Wojciecha Rejmińskiego (zm. 1675) i Jana Szydłowskiego (zm. 1677)¹¹⁹. W kolegiacie znajdowały się też zapewne i inne nagrobki oraz epitafia, a także tablice wmurowane w posadzkę kościoła, nie zachowały się one jednak do dnia dzisiejszego¹²⁰.

Wyposażenia świątyni dopełniały umieszczone na filarach zacheuski oraz obrazy, szpaler i kobierce. Inwentarz z roku 1650 wymienia obok obrazów ołtarzowych jeszcze sześć innych malowideł, przedstawiających wyłącznie Matkę Boską – przy czym tylko w dwóch przypadkach określono ich usytuowanie w kościele („naprzeciw Kazalnicy” i „niedaleko Pulsata”)¹²¹. Można jedynie przypuszczać, iż obrazów było znacznie więcej, w tym przynajmniej kilka wykonano z fundacji kanonika Kaspra Słowika, który przeznaczył bliżej nieokreśloną sumę „na malowanie nowych obrazów”¹²². Zapewne część z nich przeniesiono w początkach XVIII wieku do obu zakrystii (kanonickiej i wikaryjskiej) oraz do kapitułarza; spośród wzmiankowanych w inwentarzu z roku 1734 malowideł niektóre pochodziły bez wątpienia z dawnego wyposażenia świątyni¹²³.

Na zakończenie warto wspomnieć o okrywających ściany, posadzkę oraz ołtarze szpalerach i kobiercach, skrzętnie wymienianych w obu XVII-wiecznych inwentarzach kolegiaty. W roku 1650 odnotowano w świątyni 14 kobierców, w tym „wielki jeden” oraz „dwa perskie”¹²⁴; być może przykrywały one stopnie prowadzące do wszystkich ołtarzy – zarówno głównego, jak i bocznych. Do tego pierwszego przeznaczone było także „obicie do ołtarza czerwone ze złotem” z daru kanonika Stanisława Rudzkiego¹²⁵. Niewykluczone, iż na filarach zawieszono ponadto „siedem sztuk szpaler”, zwanych także „obiciem zacnym olenderskim”, ofiarowanych kolegiacie w roku 1648 przez scholastyka kieleckiego Łukasza Dąbskiego¹²⁶.

W porównaniu ze stanem kościoła w roku 1598 u schyłku XVII stulecia wnętrze świątyni przedstawiało się nader okazale. Z zapewne pobielonymi jedynie ścianami i sklepieniem¹²⁷ kontrastowało siedem, a potem jedenaście złożonych, marmoryzowanych względnie malowanych na czarno ołtarzy, także ambona, organy o niezwykłym barwnym, niebiesko-czerwono-złotym prospekcie, ławki, konfesjonały, zróżnicowane kolorystycznie obrazy, rzeźby i epitafia, a wreszcie wzorzyste szpaler, antepedia i kobierce. Nie można przy tym zapomnieć o srebrnych lam-

¹¹⁹ Nagrobki te wlicza: W. Siarkowski *Kościół...*, s. 16–28; *Katalog zabytków sztuki w Polsce...*, s. 29; *Corpus Inscriptionum Poloniae...*, s. 88–108 (tu cytowane teksty na tablicach oraz wcześniejsza literatura).

¹²⁰ Część starych nagrobków wykorzystano (zapewne w XVIII stuleciu) jako materiał dla stopni prowadzących do nowych bocznych ołtarzy – „gradusy przed ołtarzami bocznymi, które były ułożone z kawałków nagrobków”, por. sporządzone przez ks. Józefa Ćwiklińskiego sprawozdanie z prac restauracyjnych, prowadzonych w kolegiacie w 3. ćwierci XIX stulecia, ADK, Akta konsystorskie kolegiaty kieleckiej, sygn. PKK–36: Akta kościoła katedry kieleckiej 1824–1882, s. 133v.

¹²¹ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 13

¹²² Tamże, k. 26

¹²³ ADK, *Inwentarz 1734*, k. 109v., 110v.

¹²⁴ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 12v.

¹²⁵ Tamże, k. 12v. i 23

¹²⁶ Tamże, k. 12v. i 26

¹²⁷ W roku 1734 kościół opisano jako „wybielony”, ADK, *Inwentarz 1734*, k. 117.

pach i lichtarzach, krzyżach, obrusach – wreszcie o całym bogactwie naczyń i szat liturgicznych używanych w czasie kościelnych uroczystości. Szczegółowy wykaz tych ostatnich zawierają oba analizowane tu inwentarze – najstarszy, powstały pomiędzy 1620 a 1650 rokiem, oraz najpóźniejszy, z roku 1678, odnotowujące niejako zasoby kościoła w pierwszej i drugiej połowie XVII stulecia.

W ciągu całego tego okresu kolegiata wyposażona była w dość bogaty zestaw sreber liturgicznych. Zarówno około 1650, jak i w 1678 roku przechowywano w świątyni tylko jedną monstrancję „srebrną pozłocistą”; w 1. połowie stulecia zawieszono na niej złoty krzyżyk z łańcuszkiem z daru proboszcza Andrzeja Zagórneg¹²⁸. W spisie sporządzonym w początkach lat dwudziestych wymieniono 19 kielichów (srebrnych oraz pozłacanych) i 18 paten; siedem z nich określono jako „Calices parvi 7 forma[e] antiqua[e]”¹²⁹. 16 sierpnia 1623 roku ks. Stanisław Rudzki przeznaczył 6 kielichów, głównie „robótki staroświeckiej” oraz 8 paten na wykonanie „lichtarzów pary”¹³⁰; ponowny spis, dokonany już po roku 1623, odnotowuje 15 kielichów (w tym 13 „pozłocistych”) oraz 13 paten¹³¹ – porównanie danych wskazuje, iż przynajmniej część z nich wykonano w 2. ćwierci stulecia (zwiększyła się m. in. liczba kielichów złożonych). W inwentarzu spisano nazwiska 8 osób, które ufundowały niektóre z tych przedmiotów – i tak „kielichy z patenami” ofiarowali kolegiacie biskup Piotr Tylicki, mieszczanin Florian Ornaś, wikariusze: Maciej Obłomkowicz, Kasper Słowik, Krzysztof Szydłowski, Marcin Korba, Stanisław Zieliński i Bartłomiej Pobiedrzyk¹³².

Oprócz kielichów, w 1. połowie XVII stulecia znajdowało się w świątyni 7 krzyży różnej wielkości (6 srebrnych lub złożonych oraz 1 „ex arbore Heban dicta”); zarówno ów krzyż hebanowy, jak i „Crux magna argentea noviter comparata” były darem kanonika Wojciecha Gorzkowskiego¹³³. W grupie naczyń srebrnych znalazły się ponadto: złożony pacyfikał, trybularz, łódka „cum insignis Tomicki Episc[opus] Cra[coviensis]”, 6 par srebrnych ampułek „tak dawniejszych jako i świeższych” (niektóre złożone), 5 puszek, 3 łyżeczki kielichowe, srebrna Pasja na drewnianym krzyżu pochodząca z daru Jerzego Brodowskiego („Passio argentea super Cruce lignea”), 2 pastorały, srebrna pałeczka przekazana przez ks. Wojciecha Zgodowicza, kropidło ofiarowane przez ks. Macieja Obłomkowicza, vasculum na oleje z daru wikarego Marcina Korby oraz miednica z nalewką, ufundowana przez ks. Łukasza Dąbskiego¹³⁴. Ponadto w kolegiacie przechowywano jeszcze wspomniane uprzednio 2 srebrne lichtarze, 2 małe kandelabry z herbami kanonika Wojciecha Gorzkowskiego oraz 3 srebrne lampy¹³⁵; jedną z nich oddał świątyni 11 listopada 1625 roku kanonik krakowski Adam Szypowski, który także ofiarował kościołowi w testamencie pozłacany roztruchan, oddany w roku 1626¹³⁶.

Obok naczyń wykonanych ze srebra w inwentarzu wymieniono również szereg przedmiotów sporządzonych z „pośledniejszych” metali – w tym 2 małe naczynia

¹²⁸ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 3 i 13

¹²⁹ Tamże, k. 3–3v.

¹³⁰ Tamże, k. 4–4v.

¹³¹ Tamże, k. 4v.–5. Spis ten sporządzono po roku 1637, gdyż jeden z kielichów określony został jako dar nieżyjącego już ks. K. Słowika (zm. 1637).

¹³² Tamże, k. 3v.–5 i 23–23v.

¹³³ Tamże, k. 3

¹³⁴ Tamże, k. 3–4 i 26. „Miednicę z nalewką” przekazano kolegiacie 31 października 1648 roku.

¹³⁵ Tamże, k. 5v.

¹³⁶ Tamże, k. 24

na oleje, 3 pary ampulek cynowych, 2 miednice z nalewkami (cynowa i miedziana), kilka także cynowych naczyń o różnym przeznaczeniu, 3 „żelaza do pieczenia opłatków”, wreszcie 13 kandelabrow (w tym 6 miedzianych), z których cztery pochodziły z daru kanonika Stanisława Rudzkiego¹³⁷.

W 2. połowie XVII stulecia – a ściślej do 7 kwietnia 1678 roku – w wyposażeniu kolegiaty zmieniło się niewiele. Sporządzony wówczas inwentarz wymienia 1 monstrancję, 16 kielichów (z czego tylko 7 „w używaniu”) i 14 paten, 7 krzyży, 1 pacyfikał, roztruchan „w ciborium”, bliżej nieokreśloną liczbę puszek, 10 ampulek, 2 chryzmaty z łyżeczkami, miednicę srebrną z nalewką, 2 małe srebrne lichtarze, parę lichtarzy z daru Gorzkowskiego, 3 srebrne lampy, 2 srebrne miseczki, trybularz z łożką i łyżeczką, 2 srebrne laski i kropidło; spisano także srebra zdobiące obrazy w ołtarzach Matki Boskiej Różańcowej, Św. Anny i Matki Boskiej Bolesnej¹³⁸. Zabrakło natomiast w wykazie naczyń cynowych i miedzianych, stąd porównanie ich liczby ze stanem z roku 1650 nie jest już możliwe.

Osobną, bardzo liczną i dokładnie opisaną grupę stanowiły tkaniny – ornaty, dalmatyki, kapy, alby, wela, korporały, bursy, a także obrusy, antepedia, szerynki, ręczniki i chusty¹³⁹. Szczególnie cenny dla badaczy rzemiosła tkackiego, niezwykle bogaty, a przez to znacznie wykraczający poza ramy niniejszej publikacji materiał źródłowy, usystematyzowano w tym przypadku w formie tabel, zawierających podstawowe dane dotyczące ilości, koloru i materiału, z jakiego wykonano poszczególne tkaniny (Tabl. I–X)¹⁴⁰. Niewiele z nich zachowało się do dnia dzisiejszego – omawiając zabytkowe tekstylia kieleckie, Marta Michałowska opisała za ledwie 18 tkanin z katedralnego skarbcia datowanych na okres od końca XV do kresu XVII stulecia¹⁴¹. Jak słusznie zauważyła Autorka, „zbyt lakoniczne i bardzo podobne do siebie opisy” uniemożliwiły jednak pełną ich identyfikację z obiektami wzmiankowanymi w inwentarzach; wyjątek stanowią: komplet szat ufundowanych przez biskupa A. Trzebieckiego (ornat, kapa, 2 dalmatyki) oraz ciemnoczerwona, aksamitna kapa pochodząca z daru ks. Łukasza Dąbskiego¹⁴².

Na koniec warto również wspomnieć o przechowywanych w kolegiacie księgach, spisanych w oddzielnym rejestrze¹⁴³. Wśród liczącego 164 (a właściwie 177, gdyż na niektóre pozycje składało się kilka tomów) obiekty zbioru, obejmującego pergamin, księgi papierowe, „księgi stare pisane” („*Libri Antiqui Scripti*”) oraz odda-

¹³⁷ Tamże, k. 5–5v., 13, 23

¹³⁸ ADK, *Inwentarz 1678*, k. 27–28

¹³⁹ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 5v.–12, 21 oraz *Inwentarz 1678*, k. 28v.–36v.

¹⁴⁰ Dane te oparto o źródła cytowane w przypisie nr 139, przy czym nazwy materiałów, z jakich wykonano tkaniny, przytoczono wiernie za inwentarzami, uwspółcześniając jedynie ich pisownię; objaśnienie poszczególnych terminów tkackich podaje: M. Michałowska *Słownik terminologiczny włókiennictwa*. „Biblioteka Muzealnictwa i Ochrony Zabytków” Seria B. T. 42: Warszawa 1995.

¹⁴¹ M. Michałowska *Zabytkowe tekstylia...*, s. 37–51. Wymieniany przez autorkę inwentarz z kl. Pallotynów na Karczówce (s. 8) to odpis analizowanego tu inwentarza z ok. 1650 r.

¹⁴² Tamże, s. 39–40, nr kat. 6 (szaty z fundacji Trzebieckiego) i s. 46–47 nr 8 (kapa Dąbskiego)

¹⁴³ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 17–19v.; o księgozbiornie wspomina J. Zdanowski *Kolegiata Najświętszej Marii Panny...*, s. 32–34. Spośród przeniesionych do biblioteki Seminarium Duchownego druków i rękopisów opracowano jedynie te ostatnie, zob. R. Nir *Katalog rękopisów Biblioteki Seminarium Duchownego w Kielcach*. „Archiwa, Biblioteki i Muzea Kościelne” T. 40: 1979, s. 3–72 i T. 41: 1980, s. 91–125.

ny kolegiacie testamentem zespół ksiąg należących niegdyś do kanonika kieleckiego Wojciecha Strzemeskiego, znalazły się woluminy o bardzo różnorodnym charakterze – m. in. mszały, graduały, antyfonarze, psalterze, brewiarze, Biblie, zbiory kazań, agendy, konkordancje, katechizmy („Catechismus Concilii Trident[ini] Polonicus”), dzieła klasyków filozofii chrześcijańskiej („Compendium de Vita Christiana Augustini”, „Epitome Operum Augustini in folio”, „Meditationes D[ivi]

TABLICA I. ORNATY

Barwa	1650		1678	
	Ilość	Materiał	Ilość	Materiał
Białe	24	5 atlasowych, 4 adamaszkowe, 3 burkatelowe, 3 tabinowe, 2 czamletowe, 2 nędzowe, 1 kitajczany, 1 kamchowy, 1 teletowy, 1 barletkowy, 1 wenecki	20	4 atlasowe, 3 adamaszkowe, 3 tabinowe, 2 lamowe, 2 burkatelowe, 2 czamletowe, 1 teletowy, 1 kitajczany, 1 nędzowy, 1 bez określenia materii
Czerwone	17	4 atlasowe, 3 złotogłowe, 3 aksamitne, 2 adamaszkowe, 2 weneckie, 1 kitajczany, 1 muchajerowy, 1 półatłasowy	21	4 atlasowe, 3 złotogłowe, 3 aksamitne, 3 adamaszkowe, 3 burkatelowe, 1 tabinowy, 1 półatłasowy, 1 kitajczany, 1 czamletowy, 1 pstry wenecki
Zielone	8	3 adamaszkowe, 1 złotogłowy, 1 tabinowy, 1 półatłasowy, 1 srebrnogłowy, 1 muchajerowy	10	4 adamaszkowe, 2 atlasowe, 1 złotogłowy, 1 półatłasowy, 1 tabinowy, 1 altembasowy
Fioletowe	11	3 adamaszkowe, 1 kamchowy, 1 półjedwabny, 1 aksamitny, 1 złotogłowy, 1 muchajerowy, 1 półatłasowy, 1 bumbzijnowy, 1 bez określenia materii	10	3 adamaszkowe, 1 tabinowy, 1 aksamitny, 1 lamowy, 1 atlasowy, 1 złotogłowy, 1 kamchowy, 1 nędzowy

Barwa	1650		1678	
	Ilość	Materiał	Ilość	Materiał
Czarne	11	4 muchajerowe, 1 aksamitny, 1 atlasowy, 1 półatłasowy, 1 adamaszkowy, 1 harasowy, 1 kitajczany, 1 bez określenia materii	9	2 aksamitne, 2 nędzowe, 1 tercynelowy, 1 muchajerowy, 1 adamaszkowy, 1 atlasowy, 1 szajowy
RAZEM	71 (oraz 40 stuł i 39 manipularzy)		70 (oraz 40 stuł i 39 manipularzy)	

UWAGA: W zestawieniu tkanin z 1650 roku dwukrotnie spisano część ornatów białych; niewykluczone, iż dwie tkaniny atlasowe – „atlasu floryzowanego za pieniądze X. Adama Korczyńskiego podkustoszego kleckiego” oraz „ornat biały atlasowy z krzyżem czerwonym atlasowym” tożsame są z tkaninami wymienionymi na k. 21: „ornatem atlasowym wzorzystym” i „atlasowym ze słupem czerwonym”; liczba ornatów wynosiła wówczas 69. Co więcej, przy niektórych obiektach znalazły się dokonane później i przez inną osobę dopiski, aktualizujące stan tekstyliów; i tak ornatów czerwonych było wówczas 16 (jeden „przeznaczony jest ad vota u obrazu, nie ma go”), zielonych 7 (jeden „dano X. Jarzyckiemu”), fioletowych 9 (jednego „nie ma”, drugi zaś „podał się”), czarnych natomiast 8 (trzy dano „zmarłym księżdom do dołu”) – ogólna liczba tkanin wyniosła więc 64. Jak można przypuszczać na podstawie zapisu o rewizji inwentarza, widniejącego na k. 16, uwagi odnoszące się do wyposażenia świątyni sporządził w roku 1660 kanonik Mikołaj Porowski.

TABLICA II. KAPY

Barwa	1650		1678	
	Ilość	Materiał	Ilość	Materiał
Białe	4	1 adamaszkowa, 1 teletowa, 2 bez określenia materii („dla chłopiąt”)	3	2 tabinowe, 1 adamaszkowa
Czerwone	6	1 aksamitna, 1 adamaszkowa, 4 bez określenia materii (2 „dla ministrantów”, 2 „dla chłopiąt”)	3	2 burkatelowe, 1 aksamitna
Zielone	1	1 aksamitna	1	1 aksamitna
Fioletowe	1	1 bez określenia materii	2	1 adamaszkowa, 1 bez określenia materii

Barwa	1650		1678	
	Ilość	Materiał	Ilość	Materiał
Czarne	1	1 aksamitna	1	1 aksamitna
Żółtomodre	2	2 kamchowe	2	2 kamchowe
Bez określenia barwy	1	1 złotogłówna	4	1 burkatelowa, 1 złotogłówna, 2 bez określenia materii
RAZEM	16		16	

UWAGA: W inwentarzu z 1650 roku uwzględniono ponadto 2 „sutanny czerwonego sukna dla chłopiat” oraz „parę komżyczek rąbkowych”.

TABLICA III. DALMATYKI

Nazwa	1650		1678	
	Ilość	Materiał	Ilość	Materiał
Białe	8	2 adamaszkowe, 2 atlasowe, 2 tabinowe, 2 bez określenia materii	6	2 adamaszkowe, 2 atlasowe, 2 tabinowe
Czerwone	4	2 atlasowe, 2 adamaszkowe	3	2 atlasowe, 1 adamaszkowa
Zielone	2	2 adamaszkowe	3	3 adamaszkowe
Fioletowe	2	2 adamaszkowe	1	1 adamaszkowa
Czarne	4	2 półforstatowe, 2 adamaszkowe	2	2 adamaszkowe
Pstre	2	2 burkatelowe	4	2 burkatelowe, 2 francuskiej materii
RAZEM	22 (oraz 3 stuły i 4 manipularze)		19 (oraz 5 stuł i 9 manipularzy)	

TABLICA IV. BURSY

Barwa	1650		1678	
	Ilość	Materiał	Ilość	Materiał
Białe	4	4 atlasowe	16	1 atlasowa, 15 bez określenia materii (w tym 3 białe haftowane)
Czerwone	3	1 atlasowa, 1 aksamitna, 1 teletowa	5	1 aksamitna, 1 złotogłowa, 1 tabinowa, 2 bez określenia materii
Zielone	–	–	–	–
Fioletowe	1	1 adamaszkowa	–	–
Czarne	1	1 aksamitna	3	3 bez określenia materii
Pstre	1	1 atlasowa	–	–
Bez określania barwy	7	1 kitajczana, 6 bez określenia materii	1	1 atlasowa
RAZEM	17 (oraz 1 pala)		25 (oraz 2 pale)	

TABLICA V. ALBY I HUMERAŁY

Nazwa	1650	1678
	Ilość	Ilość
Alby	43	26
Humerały	11	20

UWAGA: W inwentarzu z 1678 roku pod tą pozycją spisano jeszcze 11 pasów (9 nicianych, 2 jedwabne – „pstry zły” i „czerwony z kutasami”) oraz 22 „ręczniki do ołtarzy”.

TABLICA VI. VELA

Barwa	1650		1678	
	Ilość	Materiał	Ilość	Materiał
Białe	12	6 na jedwabnicach, 5 bez określenia materii, 1 atlasowe	14	6 na jedwabnicach wyszywane, 3 kitajczane, 2 atlasowe, 2 rąbkowe, 1 jedwabne
Czerwone	4	2 kitajczane, 1 jedwabnej siatki, 1 siatczane	11	4 kitajczane, 3 na jedwabnicach, 1 atlasowe, 1 jedwabne, 1 harasowe z koronkami, 1 bez określenia materii
Zielone	4	4 bez określenia materii	6	2 jedwabne, 2 na jedwabnicach, 1 półjedwabne, 1 kitajczane
Fioletowe	1	1 bez określenia materii	–	–
Modre	2	1 siatczane, 1 bez określenia materii	8	4 na jedwabnicach, 3 kitajczane, 1 jedwabne
Czarne	4	3 na jedwabnicach, 1 atlasowe	5	4 na jedwabnicach, 1 atlasowe
Różnobarwne	1	1 bez określenia materii	2	1 jedwabiem szyte, 1 na jedwabnicach
RAZEM	28		46	

TABLICA VII. KORPORAŁY I SUBKORPORAŁY

Nazwa	1650		1678	
	Ilość	Materiał	Ilość	Materiał
Korporały	57	nie określono (1 złotem szyty, 1 z koronkami srebrnymi)	40	38 różnych, 1 z koronkami, 1 złotem szyty
Subkorporały	2	1 rąbkowy oblistwowany z blaszką, 1 z koronkami	16	8 prostych, 7 z szyciem białym, 1 z szyciem czarnym ze srebrem
RAZEM	59		56	

TABLICA VIII. ANTEPEDIA

Barwa	1650		1678	
	Ilość	Materiał	Ilość	Materiał
Białe	5	2 adamaszkowe, 2 tabinowe, 1 atłasowe	9	3 tabinowe, 2 nędzowe, 1 adamaszkowe, 1 płócienne, 2 bez określenia materii
Czerwone	5	1 burkatelowe, 1 złotogłowe, 1 kitajczane, 1 adamaszkowe, 1 muchajerowe	4	2 muchajerowe, 1 złotogłowe, 1 burkatelowe
Zielone	4	3 adamaszkowe, 1 złotogłowe	3	1 złotogłowe, 1 tabinowe, 1 burkatelowe
Fioletowe	2	1 adamaszkowe, 1 kitajczane	2	1 kitajczane, 1 bez określenia materii
Czarne	1	1 aksamitne	–	–
Pstre	1	1 burkatelowe	–	–

Nazwa	1650		1678	
	Ilość	Materiał	Ilość	Materiał
Bez określenia barwy	8	2 skórzane, 1 mragowate, 5 bez określenia materii	6	3 burkatelowe, 1 nędzowe, 1 półjedwabne, 1 siatkowe niciane
RAZEM	26		24	

UWAGA: W inwentarzu z 1650 roku przy antepedium „czerwonym adamaszkowym” znalazła się uwaga, iż je „Szwedzi wzięli”.

TABLICA IX. CHORAĞWIE

Barwa	1650	1678
	Ilość	Ilość
Białe	4	–
Czerwone	4	–
Zielone	2	–
RAZEM	10	–

UWAGA: Przy parze białych chorągwi dopisano: „już darte są”.

TABLICA X. INNE TKANINY

Nazwa tkaniny	1650	1678
	Ilość	Ilość
Obrusy	200	91
Tuwalnie	8	14
Ręczniki	47	22
Szerzynki	23	28
Kitajki	–	2
Jedwabnice	–	5
Bawełnice	4	66
RAZEM	282	228

UWAGA: W roku 1650 do szerzynek dopisano jeszcze „powłoki kilka sztuczek starej”, 1 „chustkę” oraz „szerzynkę złotogłową alias gremiał”. W inwentarzu z roku 1678 ręczniki spisano wraz z albami i humerałami.

Augustini”, „Compendium Divi Thoma[e] Aquinatis”, rozprawy prawnicze (m. in. „Vocabularius Iuris Utrius[ue] in folio”, „Porządek prawny Polski zdrapany stary”, „De Iure Provinciali Prussiorum”), medyczne („Tractationes Medicinales in octavo”) czy książki z historii powszechnej („Lombardia Historia in folio”, „Josephi de bello Judaico”, „Josephi Antiquitatum in folio”) oraz polskiej („Polonia Martini Cromeri in octavo”, „Chronica Joannis Herburti”) ¹⁴⁴. Na szczególną uwagę zasługuje tutaj interesujący dla bibliotekoznawców, obejmujący 31 pozycji legat przekazany kolegiacie przez egzekutorów testamentu księdza Wojciecha Strzemeskiego ¹⁴⁵. W posiadaniu kanonika znajdowały się – oprócz brewiarzy, zbiorów kazań czy dzieł św. Augustyna („Epitome Operum Augustini in folio”), Józefa Flawiusza („Josephi Antiquitatum in folio”), Marcina Kromera, Jana Herburt, ksiąg medycznych i prawnych („De Iure Provinciali Prussiorum in quarto”, „Institutiones Iuris Silvestri Aldobrandini in octavo”) – także „Constitucie Koronaciej Zygmunta Króla”, „Constitucie Sejmu Warszawskiego”, „Uniwerszał Poborowy Warszawski”, „Confessio Catholica Fidei Synodi Petricov[iens]i in folio”, pisma Euzebiusza z Cezarei i św. Jana Chryzostoma oraz słynny „Malleus Maleficarum”, wydane po raz pierwszy w 1486 roku dzieło Heinricha Kramera i Jacoba Sprengera, które odegrać miało złowrogą rolę w „polowaniach na czarownice” w Europie wczesnonowożytnej ¹⁴⁶. Na oddziaływanie potrydenckiej reformy wskazuje natomiast obecność w kolegiackim zbiorze takich pozycji, jak wspomniane już „Cathchismus Concilii Tridentini Polonicus” czy „Confessio Catholici Fidei Synod Petricov[iens]i” (ta książka z daru kanonika Strzemeskiego) oraz „Canones Concilii Tridentini” i „Concilium Tridentinum”, a także dzieł Piotra Skargi („Petrus Skarga Polonicus in folio”) ¹⁴⁷; do problemu tego przyjdzie jeszcze powrócić w dalszych rozważaniach.

Zarówno przeprowadzone w XVII wieku prace budowlane, jak też wymiana lub naprawa wyposażenia nie byłyby możliwe bez finansowego wsparcia ze strony duchowieństwa oraz osób świeckich. Inwentarz z roku 1650 szczegółowo odnotowuje sumy przekazane „na fabrykę” kościoła; wykaz ów zawiera nazwiska 20 osób, które datkami o różnej wysokości wspierały prace prowadzone w kolegiacie w 1. połowie XVII stulecia – są wśród nich biskup Tomasz Oborski, kanonicy i wikariusze: Andrzej Zagórny, Stanisław Rudzki, Łukasz Dąbski, Marcin Gawroński, Stanisław Rakowski, Aleksander Brzeski, Mikołaj Porowski, Jan Goliański, Adam Mosiążek, Maciej Obłomkiewicz, Kasper Słowik, Adam Korczyn, Marcin Korba, Jan Wypiórowicz, z osób świeckich zaś Jan Wilczek, Anna Pabianik i jej mąż Stanisław, Róża Falcyna oraz „Babka Stolarka” ¹⁴⁸. Część pieniędzy przeznaczano na konkretne cele – i tak kanonik Mikołaj Porowski ofiarował dodatkowo 200 florenów „na powtórki, gdy się kościół rysował” oraz 200 „pro Candelabris”, Kasper Słowik przeznaczył również 200 florenów „na ornaty” oraz wspomnianą już, nieokreśloną sumę na malowanie nowych obrazów, żona Bartosza Rudnickiego pieniądze „na pozłotę ołtarza”, Aleksander Szembek zaś na ankry oraz sztaby żelazne do okien ¹⁴⁹. Ko-

¹⁴⁴ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 17–19v.

¹⁴⁵ Tamże, k. 18v.–19

¹⁴⁶ Tamże, k. 19 (dziś w zbiorach Biblioteki Seminarium Duchownego w Kielcach). O książce tej por. B. P. Levack *Polowanie na czarownice w Europie wczesnonowożytnej*. Wrocław–Warszawa–Kraków 1991, s. 63–65 i nast. (tu literatura).

¹⁴⁷ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 17v., 18v., 19v.

¹⁴⁸ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 24v.–25, 26. W spisie nie zawsze podawano rodzaj monety, ograniczając się tylko do przytoczenia liczb określających poszczególne kwoty.

¹⁴⁹ Tamże, k. 25, 26

lejnny inwentarz nie zawiera już tak szczegółowego wykazu, ograniczając się jedynie do podania procentów od sum przekazywanych kolegiacie „na fabrykę” i „pro cera et vino” przez biskupów: Jakuba Zadzikę, Andrzeja Trzebickiego, kanonika Macieja Obłomkowicza oraz członków kapituły¹⁵⁰.

Wspomniane powyżej spisy „dobrodziejów” świątyni stanowią zarazem znakomite wprowadzenie do ostatniego zagadnienia, jakie przyjdzie tu rozważyć – tj. do problemu mecenatu artystycznego. Przez to pojęcie rozumiano zwykle opiekę nad sztuką, nauką lub literaturą, mecenasem zowiąc protektora artystów, uczonych i pisarzy lub też tego, kto – jak słusznie zauważył Jan Białostocki – „zamawia dzieło sztuki i pozostaje jego posiadaczem, bądź ofiarowuje je Bogu, a konkretnie instytucji religijnej jako swoje wotum, swój dar, swe epitafium, swój grobowiec (...). Mecenas niekiedy funduje także budowle lub inne dzieło sztuki o użyteczności społecznej”¹⁵¹. Różne bywały motywy takiego postępowania – idealne, wynikające z umiłowania sztuki, utylitarne (religijne, polityczne, gospodarcze) względnie ambicjonalne, płynące z chęci upamiętnienia własnej osoby; samo zjawisko mecenatu obejmować mogło zaś takie działania, jak aktywność fundatorska, kolekcjonerstwo, opieka nad artystami czy amatorskie uprawianie sztuki¹⁵².

Wymieniani w źródłach duchowni oraz świeccy wspomagający rozbudowę świątyni czy też fundujący poszczególne elementy jej wyposażenia nie kierowali się jednak w swoich działaniach idealistycznie pojmowaną miłością do sztuki czy też chęcią sprawowania opieki nad artystą. Bliższe im były względy ambicjonalne czy utylitarne – aczkolwiek nie można wykluczyć, iż u podstaw wielu tych fundacji stała nie tylko nadzieja na zapewnienie sobie tą drogą zbawienia własnej duszy, lecz i bezinteresowna chęć działania „ad maiorem Dei gloriam”.

W przeprowadzonych poniżej rozważaniach – podobnie, jak uczynił to Michał Rożek w jednej ze swych publikacji¹⁵³ – zanalizowano opiekę sprawowaną nad kolegiatą przez osoby bądź to wspierające finansowo jej rozbudowę, bądź też fundujące obrazy, rzeźby, epitafia, naczynia oraz szaty liturgiczne. Zdając sobie w pełni sprawę z ciągle jeszcze dyskutowanego zakresu pojęć „mecenatu” i „mecenasa”¹⁵⁴, zastąpiono je bardziej adekwatnymi w tym wypadku terminami: „działalności fundatorskiej” oraz fundatora lub ofiarodawcy. Praca niniejsza nie pretenduje do miana pełnego opracowania tego zagadnienia, wciąż zresztą oczekującego na swego monografistę – za punkt wyjścia posłużyły tu bowiem tylko dwa XVII-wieczne inwentarze kolegiaty, zawarte zaś w nich informacje (z rzadka poszerzane o dane pochodzące z innych źródeł) nie zawsze pozwalały na jednoznaczną identyfikację osoby fundatora oraz określenie jej statusu społecznego.

¹⁵⁰ ADK, *Inwentarz 1678*, k. 37v.

¹⁵¹ J. Białostocki *Mecenas-kolekcjoner-odbiorca*. W: *Mecenas-kolekcjoner-odbiorca. Materiały sesji Stowarzyszenia Historyków Sztuki*. Warszawa 1984, s. 12. O pojęciu „mecenatu artystycznego” por. także inne publikacje zawarte w wyżej wymienionej pracy oraz E. Śnieżyńska-Stolot *Pojęcie mecenatu artystycznego*. „Folia Historiae Artium” T. 17: 1981, s. 5–13 (tu wcześniejsza literatura). Z tym ostatnim artykułem polemizuje J. A. Chrościcki *Czy można nazwać mecenasami polskich Wazów? W: Tryumfy i porażki. Studia z dziejów kultury polskiej XVI–XVIII w.* Pod red. M. Boguckiej. Warszawa 1989, s. 184–201.

¹⁵² E. Śnieżyńska-Stolot *Pojęcie mecenatu...*, s. 8–13

¹⁵³ M. Rożek *Mecenas artystyczny...*

¹⁵⁴ Por. prace J. Białostockiego i J. A. Chrościckiego cytowane w przypisie 151.

Wśród wzmiankowanych w inwentarzach 151 osób zaangażowanych w rozbudowę oraz przemianę wyposażenia kieleckiego kościoła w XVII stuleciu odnotowano 57 duchownych oraz 94 osoby świeckie wymienione z imienia i nazwiska, tylko z nazwiska lub też określone wyłącznie nazwą wykonywanego zawodu („Kowal z Wolej”).

W pierwszej, skromniejszej nieco grupie „dobrodziejów” kolegiaty znalazło się 9 biskupów, 35 kanoników różnych kapituł (głównie kieleckiej oraz krakowskiej) i wikariuszy, a także 13 księży, których funkcji nie określono. Z grona wódaty diecezji krakowskiej wymienieni zostali: Piotr Tylicki (1606/7–1616), Marcin Szyszkowski (1617–1630), Andrzej Lipski (1631), Jan Albert Waza (1632/1633–1634), Jakub Zadzik (1635–1642), sufragan Tomasz Oborski (1614–1645), Piotr Gembicki (1642–1657), Andrzej Trzebicki (1657–1679) oraz Jan Małachowski (1681–1699)¹⁵⁵. Wspomniano też o trzech biskupach związanych jeszcze z XVI stuleciem – Janie Konańskim („Sacristiam secto item lapide adiunxit [...] Anno 1514”)¹⁵⁶, Piotrze Tomickim („Navicella argentea cum insignis Tomicki Ep[iscopu]s] Cra[c]oviensis”); „dzwon drugi sredni”)¹⁵⁷ oraz Piotrze Myszkowskim, wymienianym dopiero w źródłach XVIII-wiecznych jako ten, który rozbudował świątynię w roku 1583¹⁵⁸.

Wódaty diecezji wspomagali kolegiatę rozmaicie. Piotr Tylicki ufundował obraz na ołtarzu Św. Krzyża oraz złożony kielich wraz z pateną¹⁵⁹, Andrzej Lipski ozdobił portalem elewację boczną¹⁶⁰, Jan Albert Waza zaś główną¹⁶¹, Tomasz Oborski przekazał „na fabrykę” sumę 100 florenów¹⁶², natomiast Piotr Gembicki ofiarował (zapewne w testamentcie) ornat czerwony ze stułą i manipularzem¹⁶³; on także rozpoczął budowę dzwonnicy – aczkolwiek to ostatnie dzieło autor XVIII-wiecznego inwentarza mylnie przypisał Janowi Małachowskiemu¹⁶⁴. Po śmierci Marcina Szyszkowskiego trafił do kościoła 5 lipca 1630 roku legat obejmujący „ornat adamaszkowy zielony z pasamonem złotym” ze stułą i manipularzem, 2 adamaszkowe poduszki pod mszały (jedna czerwona, druga zielona), 3 wela („na czerwonej kitajce złotem haftowane”, „zielone z jedwabiu kreczonego” i „velum na rąbku B[eatissimae] Virginis imago i inne flores wyhaftowane”), tuwalnię oraz „ornat aksamitny bronatny z herbem”¹⁶⁵. Z kolei egzekutorzy testamentu Jakuba Zadzika oddali do świątyni ornat „białopstry materiej weneckiej z kwiatami wielkimi, słup odmienny materiej mający, z herbem Nieboszczyka S. Pamięci X. Biskupa Zadzika z stułą i manipularzem” oraz parę dalmatyk, również zdobionych herbem Korab¹⁶⁶; biskup ów ofiarował też na potrzeby kościoła sumę lokowaną na dobrach

¹⁵⁵ Por. ADK, *Inwentarz 1650*; tamże, *Inwentarz 1678*; tamże, *Inwentarz 1734*.

¹⁵⁶ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 2v.; tamże, Akta kapituły katedralnej kieleckiej, sygn. Kap.K-1: Ecclesia Collegiata Kielcensis..., k. 2

¹⁵⁷ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 3; o dzwonie wspomina dopiero *Inwentarz 1734*, k. 118v.

¹⁵⁸ ADK, Akta kapituły katedralnej kieleckiej, sygn. Kap.K-1: Ecclesia Collegiata Kielcensis..., k. 2

¹⁵⁹ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 3, 13, 23

¹⁶⁰ ADK, Akta kapituły katedralnej kieleckiej, sygn. Kap.K-1: Ecclesia Collegiata Kielcensis..., k. 2

¹⁶¹ Tamże

¹⁶² ADK, *Inwentarz 1650*, k. 24v.

¹⁶³ ADK, *Inwentarz 1678*, k. 29v.

¹⁶⁴ ADK, *Inwentarz 1734*, k. 118–118v.

¹⁶⁵ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 20. Dar ten przekazano kolegiacie za pośrednictwem ks. Stanisława Rudzkiego.

¹⁶⁶ Tamże, k. 8v. i 21

Dąbie i Barycz¹⁶⁷. Zbiór szat liturgicznych wzbogacił także Andrzej Trzebicki, przekazując ornat czerwony adamaszkowy ze stułą i manipularzem oraz parę dalmatyk ze stułą i 2 manipularzami¹⁶⁸.

Wśród pozostałych przedstawicieli stanu duchownego zdecydowanie dominują kanonicy (zarówno kieleccy, jak i krakowscy) oraz wikariusze. Wyliczenie ich wszystkich znacznie przekracza ramy tej publikacji, stąd też z konieczności przyjdzie wspomnieć tu o kilku zaledwie znaczniejszych fundatorach.

Pierwszy z nich, Łukasz Dąbski herbu Godziemba (1575–1665), był postacią znaną i wybitną¹⁶⁹. Absolwent rzymskich uczelni, czynny na dworze królewskim i w trybunale koronnym, od 1610 roku kanonik krakowski, pełnił także funkcje scholastyka skalbmierskiego i kieleckiego oraz dziekana iłżeckiego. Znany z licznych fundacji sakralnych, hojnie obdarował i kielecką kolegiatę, przekazując jej 2 ornaty (biały „tabinu weneckiego” i „czerwony złotogłowy”)¹⁷⁰, 2 białe dalmatyki „tabinu weneckiego wzorzystego” i 2 kapy aksamitne – zieloną oraz czerwoną¹⁷¹, 2 antepedia („białe tabinu weneckiego”, ofiarowane po roku 1643 oraz „czerwone złotogłowe”)¹⁷², bursę („teletową ze złotym pasamonem czerwoną”) i palę¹⁷³, „siedm sztuk szpaler”¹⁷⁴, srebrną lampę¹⁷⁵ oraz „miednicę z nalewką pozłociste oboje”¹⁷⁶; Dąbski ofiarował także 100 florenów „pro fundando Rosario” (sam był również członkiem Bractwa)¹⁷⁷ oraz pieniądze na fabrykę kościoła i 1 księgę do kolegiackiej biblioteki („Instructio Sacerdotis a R[evere]nd[issim]o D[omi]no Damski”)¹⁷⁸.

Członkiem Bractwa był również wikary Marcin Korba – może krewny czynnego w Kielcach od roku 1635 malarza Adama; rodzina ta miała w mieście w latach 40. XVII stulecia własną posesję¹⁷⁹. Z daru Marcina Korby pochodził złocony kielich z pateną¹⁸⁰, srebrne vasculum „pro Oleis Sacris” z pateną i łyżeczką kielichową¹⁸¹, srebrna tabliczka z przedstawieniem św. Stanisława oraz także wotum w formie ręki, zawieszane przy ołtarzu Matki Boskiej Różańcowej¹⁸², „kapa farby

¹⁶⁷ ADK, *Inwentarz 1678*, k. 37v.

¹⁶⁸ ADK, *Inwentarz 1734*, k. 101

¹⁶⁹ O Ł. Dąbskim por. L. Łętowski *Katalog biskupów...* T.2, s. 166–167.

¹⁷⁰ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 6–6v., 26; tamże, *Inwentarz 1678*, k. 28v. i 30v.; tamże, *Inwentarz 1734*, s. 99v.

¹⁷¹ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 8v., 9v., 26; tamże, *Inwentarz 1678*, k. 32v.–33v.; tamże, *Inwentarz 1734*, k. 99v., 101v.–102

¹⁷² ADK, *Inwentarz 1650*, k. 9v., 23, 26; tamże, *Inwentarz 1678*, k. 34

¹⁷³ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 11v.

¹⁷⁴ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 12v. i 26; tamże, *Inwentarz 1734*, k. 108

¹⁷⁵ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 26

¹⁷⁶ Tamże, k. 26; ADK, *Inwentarz 1734*, k. 98. Dar ten w imieniu kanonika Ł. Dąbskiego przekazał kolegiacie ks. Mikołaj Słowikowski „Proboszcz przyszły Klecki” 31 października 1648 roku.

¹⁷⁷ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 23. Ł. Dąbski wpisany był w księdze brackiej, por. ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 22v.

¹⁷⁸ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 19 v., 24v.

¹⁷⁹ ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 23; J. Pazdur *Dzieje Kielc...*, s. 117, 235. Marcin Korba wymieniany jest w źródłach jako wikary w latach 1602–1636, por. ADK, *Księgi metrykalne*, sygn. 1: Parafia Kielce–Katedra...; tamże, *Księgi metrykalne*, sygn. 10: Copulatorium Libri...

¹⁸⁰ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 3v. i 23v.

¹⁸¹ Tamże, k. 4; ADK, *Inwentarz 1734*, k. 97v.

¹⁸² ADK, *Inwentarz 1650*, k. 13v. i 14v.

wiśniowej z listwami modrymi adamaszkowa¹⁸³, para czarnych adamaszkowych dalmatyk „za pieniądze X. Marcina Korby sprawiona”¹⁸⁴ oraz oddany już po jego śmierci, również czarny ornat z takiego samego materiału¹⁸⁵; Korba wspomógł też fabrykę kościoła finansowo¹⁸⁶.

W dziejach nie tylko kolegiaty, lecz i całego miasta zaznaczył się szczególnie urodzony w Pińczowie w roku 1580 Maciej Obłomkowicz – najpierw wikary, później kanonik kielecki, od roku 1638 także prepozyt współfundowanej przez siebie prepozytury szpitala Św. Trójcy¹⁸⁷. Źródła zarówno XVII-, jak i XVIII-wieczne zgodnie wymieniają Obłomkowicza jako sprawującego nadzór nad rozbudową świątyni w latach 1629–1634¹⁸⁸; on również doprowadził do erekcji Bractwa Różańcowego w roku 1626, zarządzając następnie jego majątkiem i archiwum¹⁸⁹. Co więcej, Obłomkowicz wspomógł finansowo rozbudowę kolegiaty¹⁹⁰, ofiarował złocony kielich z pateną i aspensorium¹⁹¹, odnowił w 1636 roku ołtarz Różańcowy, ozdobił obraz Matki Boskiej „gwiazdą złocistą większą”, blachami srebrnymi i literami „JESVS MARIA Catharzyna Apolonia”¹⁹², wreszcie – zapewne nie tylko ze środków własnych, ale i kapituły – wystawił we wnętrzu świątyni 3 nowe ołtarze (Trójcy Świętej, Św. Anny i Św. Mikołaja) i być może ambonę¹⁹³. Warto również pamiętać, że staraniem Obłomkowicza wzniesiony został w Kielcach nowy szpital oraz kościół p. w. św. Trójcy, konsekrowany 8 kwietnia 1646 roku¹⁹⁴.

Kanonik krakowski i kielecki oraz prepozyt wiślicki Stanisław Rudzki przekazał natomiast kolegiacie parę miedzianych lichtarzy¹⁹⁵, „obicie czerwone ze złotem” do głównego ołtarza¹⁹⁶, „obrusz z listwą szeroką, jedwabiem naszywany”¹⁹⁷,

¹⁸³ Tamże, k. 9–9v.; tamże, *Inwentarz 1678*, k. 33–33v.

¹⁸⁴ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 8v.; tamże, *Inwentarz 1678*, k. 32

¹⁸⁵ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 8

¹⁸⁶ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 25

¹⁸⁷ W 1636 roku Obłomkowicz uzupełnił zapis Jana Wilczka na prepozyturę szpitalną o 1200 złotych (T. Wróbel wymienia sumę 10.000), por. F. Puchalski *Seminarium kieleckie...*, s. 74; T. Wróbel *800-lecie fundacji...*, s. 223. Tekst epitafium Obłomkowicza podaje *Corpus Inscriptioinum Poloniae...*, s. 101–102. Książd ów wymieniany jest jako wikary w latach 1614–1635, w rok później był już kanonikiem; od sierpnia 1622 roku określany również jako oficjał kielecki, por. ADK, Księgi metrykalne, sygn. 2: *Metrica baptisatorum...*; tamże, sygn. 3: *Metrica Puerorum baptisatorum ad Ecclesiam Collegiatam Kielcensem...incipit Anno Domini 1620...*; tamże, sygn. 10: *Copulatorium Libri...*

¹⁸⁸ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 2v.; tamże, Akta kapituły katedralnej kieleckiej, sygn. Kap.K-1: *Ecclesia Collegiata Kielcensis...*, k. 2

¹⁸⁹ ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 22v.

¹⁹⁰ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 25

¹⁹¹ Tamże, k. 3v.–4

¹⁹² Tamże, k. 13v., 15 i 25v.

¹⁹³ F. Puchalski *Seminarium kieleckie...*, s. 77. O roli Obłomkowicza w ozdobieniu wnętrza kolegiaty wspominają także źródła XVII-wieczne, por. ADK, *Inwentarz 1650*, k. 2v.

¹⁹⁴ M. Samek *XVII-wieczna architektura...*, s. 59–60

¹⁹⁵ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 5v. i 23. Stanisław Rudzki był również członkiem Bractwa Różańcowego od chwili jego założenia, por. ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 22v.

¹⁹⁶ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 12v. i 23

¹⁹⁷ Tamże, k. 12

tuwalnię „z rozmaitem jedwabiem, złotem i srebrem”¹⁹⁸ oraz żelazo do pieczenia opłatków¹⁹⁹; Rudzki współfinansował również wykonanie pary srebrnych kandelabrow w roku 1623²⁰⁰, odnowił 3 obrazy „z relikwiami”²⁰¹ oraz wspomógł fabrykę sumą 300 złotych²⁰². Z kolei zmarły w roku 1637 wikariusz, a potem kanonik kielecki Kasper Słowik ofiarował kolegiacie złożony kielich wraz z pateną²⁰³, ornaty: „bronatny adamaszkowy z krzyżem czerwonym” oraz czarny „półatłasowy z pasamonami żółtymi”²⁰⁴, ufundował obraz do głównego ołtarza i nowe cyborium²⁰⁵. Duchowny ów przekazał też kolegiacie 3350 złotych „na fabrykę”, 200 złotych na bliżej nieokreślony cel oraz pewną sumę „na malowanie nowych obrazów”²⁰⁶; nie zapomniał również o kolegiacie w swoim testamencie, przeznaczając 200 florenów(?) „na ornaty” – z pieniędzy tych uszyto 3 białe szaty – „adamaszkową”, „pstrą ńędzową” i „pstrą burkatelową” oraz antepedium z tabinu weneckiego²⁰⁷. Z daru audytora sądu biskupiego i proboszcza Andrzeja Zagórnego pochodziła natomiast para fioletowych dalmatyk ze stułą i 2 manipularzami²⁰⁸, 2 skórzane antepedia²⁰⁹, wspomniany już złoty krzyżyk zawieszony na monstrancji²¹⁰ oraz obraz na ołtarzu Św. Marcina²¹¹; Zagórny sfinansował również remont obu wież, przekazując na ich pokrycie 600 florenów, wreszcie oddał „na fabrykę” kościoła sumę 2000 złotych²¹².

Oprócz wymienionych powyżej sześciu księży warto jeszcze wspomnieć o kilku innych fundatorach wywodzących się ze stanu duchownego – kanoniku Wojciechu Gorzkowskim (srebrny krzyż z jego herbem, 2 srebrne kandelabry i tabliczka przy obrazie Matki Boskiej Różańcowej)²¹³, kanoniku kieleckim i krakowskim Krzy-

¹⁹⁸ Tamże, k. 12v.

¹⁹⁹ Tamże, k. 13

²⁰⁰ Tamże, k. 4 i 23–23v.

²⁰¹ Tamże, k. 24

²⁰² Tamże, k. 24v.

²⁰³ Tamże, k. 3v. Tekst epitafium K. Słowika przytacza *Corpus Inscriptionum Poloniae...*, s. 93–94. Duchowny ten wzmiankowany jest jako wikary w latach 1594–1630, por. ADK, Księgi metrykalne, sygn. 1: Parafia Kielce–Katedra...; tamże, Księgi metrykalne, sygn. 10: Copulatorium Libri... .

²⁰⁴ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 7v., 8 i 23v.; tamże, *Inwentarz 1678*, k. 31v.

²⁰⁵ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 13 i 23v.

²⁰⁶ Tamże, k. 25, 26. Procenty od tej sumy przekazano m. in. na naprawę organów, por. ADK, *Inwentarz 1678*, k. 37v.

²⁰⁷ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 26; tkaniny wymienione k. 6 i 10; tamże, *Inwentarz 1678*, k. 34 (antepedium)

²⁰⁸ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 8v., 23. Zagórny należał od roku 1626 do Bractwa Różańcowego, pełniąc wówczas nie tylko funkcję prepozyta kolegiaty, ale i kanonika warمیńskiego, por. ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 22v.

²⁰⁹ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 9v.

²¹⁰ Tamże, k. 13

²¹¹ Tamże, k. 13 i 23

²¹² Tamże, k. 23, 24v. Warto również dodać, iż w 1628 roku Zagórny przeznaczył osobną sumę na prowadzenie katechizacji wśród dzieci w każdą niedzielę i święto; por. ADK, Akta kapituły katedralnej kieleckiej, sygn. Kap. K-5: Acta Capituli Minoris 1693–1736, k. 100–104; T. Wróbel, *800-lecie fundacji...*, s. 219.

²¹³ Tamże, k. 3, 5v. i 14v. Dary te przekazano po śmierci kanonika, tj. po 29 kwietnia 1639 roku. Zapewne tuż przed śmiercią ks. Gorzkowski wpisał się w poczet członków Bractwa Różańcowego – jego nazwisko odnotowano w księdze pod rokiem 1639, por. ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 23. Duchowny ten wymieniany jest

sztocie Nosarzewskim herbu Dołęga (stalle, białe welum „złotem naszywane”, korporał „z koronkami srebrnymi”, bursa „na atłasie, złotem wyszywana” i puryfikator, subkorporał „srebrnym wyszywany”, ręcznik „złotem naszywany”, tuwalia „złotem i srebrnym naszywana”, dzwonek)²¹⁴, kanoniku krakowskim Adamie Szy-powskim (srebrna lampa, przekazany testamentem roztruchan i 2 kobierce)²¹⁵, kanoniku obu kapituł i scholastyku wiślickim Marcinie Gawrońskim herbu Rawicz (korporał „złotem szyty”, puryfikator, tuwalia „jedwabiem czarnym szyta” i 50 złotych na fabrykę)²¹⁶, kanoniku krakowskim i kieleckim, scholastyku sandomierskim Aleksandrze Brzeskim herbu Oksza (zdobiony herbem ornat czerwony „materiej weneckiej jasnej” ze stułą i manipularzem, pieniądze na budowę świątyni)²¹⁷ oraz o kanoniku sandomierskim i kieleckim Mikołaju Porowskim (ornat fioletowy „lamowy” ze stułą i manipularzem, 600 florenów „na fabrykę”, 200 florenów „na powtórki, gdy się Kościół rysował” i 200 „pro candelabris”, epitafium dla matki Katarzyny)²¹⁸.

Pozostali przedstawiciele tej grupy ofiarowywali kolegiacie zarówno sumy pieniężne na rozbudowę (kanonik kielecki Jan Goliański, wikary Jan Wypiórowicz, kantor wiślicki i kanonik płocki Mikołaj Próchnicki, kanonicy Stanisław Rakowski i Adam Mosiążek, ks. Marcin Kózka)²¹⁹, jak i srebra (wikariusze: Krzysztof Szydłowski, Stanisław Zieliński, Wojciech Zgodowicz)²²⁰, książki (kanonik Wojciech

---

w źródłach w latach 1627–1635 jako wikary, funkcję kanonika sprawował więc zapewne pomiędzy 1635 a 1639 rokiem, por. ADK, Księgi metrykalne, sygn. 10: Copulatorium Libri... . Epitafium ks. Gorzkowskiego podaje *Corpus Inscriptionum Poloniae...*, s. 94–95.

²¹⁴ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 11v., 12v., 20 i 23. Duchowny ten był członkiem Bractwa Różańcowego od chwili jego założenia, por. ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 22v. Oprócz stali, wszystkie pozostałe przedmioty trafiły do kolegiaty po śmierci K. Nosarzewskiego, przekazane tam w 1629 roku przez wykonawcę ostatniej woli kanonika, ks. Stanisława Rudzkiego. O zmarłym w 1628 roku ks. K. Nosarzewskim por. L. Łętowski *Katalog biskupów...* T.3, s. 371.

²¹⁵ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 12v. i 24

²¹⁶ Tamże, k. 11v., 12v. i 24v. O zmarłym w 1653 roku ks. M. Gawrońskim por. L. Łętowski. *Katalog biskupów...* T. 2, s. 243.

²¹⁷ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 7 i 25; ornat darowano w latach 1645–1650. O zmarłym w roku 1650 ks. A. Brzeskim por. L. Łętowski *Katalog biskupów...* T.2, s. 100–102.

²¹⁸ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 25; tamże, *Inwentarz 1678*, k. 31v. i 37v. Procenty od sumy darowanej przez Porowskiego przeznaczono na wosk i wino, aparaty kościelne i reperację organów. Tekst epitafium Katarzyny Porowskiej podaje *Corpus Inscriptionum Poloniae...*, s. 101.

²¹⁹ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 23v., 25, 26. Księża: Jan Goliański i Jan Wypiórowicz byli członkami Bractwa Różańcowego od roku 1626, por. tamże, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 22v. i 23. Ostatni z wymienionych tu duchownych, ks. Jan Wypiórowicz (Wiporowicz, Wypiór, Wypiórkowski) wzmiankowany jest jako wikary w latach 1613–1649, zmarł zaś 26 lutego 1650 roku, por. tamże, Księgi metrykalne, sygn. 10: Copulatorium Libri... . Zarówno epitafium Wypiórowicza, jak i żyjącego w latach 1587–1620 księdza Mikołaja Próchnickiego podaje *Corpus Inscriptionum Poloniae...*, s. 89 (Próchnicki), 99–100 (Wypiórowicz).

²²⁰ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 3v.–4v. Zarówno ks. Stanisław Zieliński (od roku 1626), jak i ks. Wojciech Zgodowicz (wpisany w roku 1639), należeli do Bractwa Różańcowego, por. ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 23. Wszyscy trzej duchowni wzmiankowani są jako wikariusze w latach: 1592–1606 (Szydłowski, Szydłowita), 1619–1627 (Zieliński) oraz 1639–1648 (Zgodowicz), por. ADK, Księgi metrykalne,

Strzemeski testamentem, wikary Joachim, księży: Pilatowski i Rajska²²¹, obrazy (ks. Bartłomiej)²²², ornaty (kanonik krakowski i dziekan kielecki Krzysztof Sapel-lusz, wikary Adam Korczyński, księży: Górski, Stanisław Sandomirczyk, Herler, Poniatowski)²²³, kapy (wikary Stanisław Babicki)²²⁴, antepedia i kobierce (m. in. księży: Słowikowski, Wawrzyń i Waxman)²²⁵, wela, subkorporały, szerzynki i obrusy (Bartłomiej Łukowicz, Daleski, Parsl, Maciejowski)²²⁶, wreszcie tabliczki i wota zdobiące ołtarz Matki Boskiej Różańcowej (m. in. kustosz kielecki i kanonik kra-kowski oraz płocki Stanisław Garwaski, kanonicy Adam Kos i Piotr Szydowski, wikariusze: Wojciech Lipnicki, Sebastian Freiwicz, Stanisław Babicki)²²⁷.

Wspólną fundacją członków kapituły były natomiast dwa białe ornaty „pstre burkatelowe” oraz kapa „pstra”²²⁸; warto poza tym przypomnieć, iż prowadzona w latach 1629–1634 rozbudowa świątyni dokonała się dzięki wysiłkowi oraz wspar-ciu finansowemu kanoników oraz wikariuszy kieleckich²²⁹.

W przypadku drugiej, znacznie zresztą liczniejszej grupy ofiarodawców, okre-slenie statusu społecznego poszczególnych osób nie było już tak oczywiste – nie we wszystkich bowiem przypadkach przy nazwisku darczyńcy pojawiały się dodatko-we informacje pozwalające zaliczyć go do stanu szlacheckiego, mieszczańskiego czy chłopskiego. Inwentarze z 1650 i 1678 roku wymieniają ogółem 94 świeckich fun-datorów (chłopi traktowani są tu jako „fundator zbiorowy”), przy czym niewielu jest w tej grupie „znaczniejszych” ofiarodawców – zdecydowanie dominują osoby przekazujące jednostkowe dary o bardzo różnej wartości.

Do hojniejszych należało bez wątpienia małżeństwo Czechowskich – admini-strator klucza kieleckiego, żupnik i przedsiębiorca Stanisław oraz jego druga żona Elżbieta²³⁰. Działalność fundacyjna starosty nie ograniczyła się zresztą do samej

sygn. 1: Parafia Kielce–Katedra...; tamże, Księgi metrykalne, sygn. 2: *Metrica Bap-tisatorum...*; tamże, Księgi metrykalne, sygn. 10: *Copulatorium Libri...*

²²¹ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 18v.–19

²²² Tamże, k. 13. Ów „ks. Bartłomiej” może być identyfikowany albo z ks. Bartłomiejem Łukowiczem (Łuczkwiczem), wzmiankowanym jako wikary w latach 1634–1650, albo ks. Bartłomiejem Pobiedrzykiem (Pobiedzik, Pobiedrzyski), wymienianym jako wikary kielecki od 1611 do 1648 roku oraz członek Bractwa Różańcowego od roku 1639, por. ADK, Księgi metrykalne, sygn. 2: *Metrica baptisatorum...*; tamże, Księgi metrykalne, sygn. 10: *Copulatorium Libri...*; tamże, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 23.

²²³ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 6, 8; tamże, *Inwentarz 1678*, k. 28v. i 30. Spośród odnoto-wanych tu księży Adam Korczyn (Korczyński) wzmiankowany jest jako wikary w latach 1602–1635, por. ADK, Księgi metrykalne, sygn. 1: Parafia Kielce–Katedra...; tamże, Księgi metrykalne, sygn. 10: *Copulatorium Libri...* Nie wymieniony z imienia ks. Poniatowski to może kanonik krakowski Maciej (od 1647), najpierw koadiutor, od 1657 zaś opat tyniecki, por. L. Łętowski *Katalog biskupów...*T. 3, s. 471.

²²⁴ ADK, *Inwentarz 1678*, k. 33. Ks. Stanisław Babicki wzmiankowany jako wikary w latach 1640–1654, por. tamże, Księgi metrykalne, sygn. 10: *Copulatorium Libri...*

²²⁵ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 12v.; tamże, *Inwentarz 1678*, k. 34v.

²²⁶ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 10–11, 20v.

²²⁷ Tamże, k. 13v.–15v.

²²⁸ Tamże, k. 6 i 9

²²⁹ Tamże, k. 2v. i 24v.; tamże, Akta kapituły katedralnej kieleckiej, sygn. Kap.K-1: *Ecclesia Collegiata Kielcensis...*, k. 2

²³⁰ O S. Czechowskim por. m. in.: J. Pazdur *Dzieje Kielc...*, s. 87; M. Morka *Figura św. Barbary...*, s. 379.

kolegiaty – przy wzniesionym w latach 1640–1644 kościele Św. Trójcy wystawił on bowiem usytuowaną od południa kaplicę Zwiastowania NMP, wyposażoną m. in. w ołtarz Zaśnięcia Matki Boskiej oraz kamienną figurę fundatora²³¹. Niewykluczone, że Czechowski czuwał także nad budową wznoszonego pomiędzy 1637 a 1642 rokiem pałacu biskupiego; świadczyć o tym może odkryta niedawno tablica z okolicznościowym napisem²³². W kolegiacie sfinansował starosta wykonanie wspomnianej już ołowianej płaskorzeźby oraz epitafium dla zmarłej w 1630 roku pierwszej żony Zofii²³³, wzbogacił zbiór szat liturgicznych o 2 ornaty (biały „pstry nędzowy” i „czerwony adamaszkowy”, ofiarowany w 1645 roku)²³⁴, ozdoby ołtarza Różańcowego zaś o niewielką, srebrną tabliczkę²³⁵. Taką samą tabliczkę przekazała także żona starosty Elżbieta²³⁶; z jej fundacji wykonano ponadto 3 antepedia „zielone adamaszkowe” oraz 2 obrusy – jeden „jedwabiem czerwonym”, drugi „z jedwabiem czerwonym i ze złotem naszywany”²³⁷. Warto również wspomnieć o kolejnym staroście Janie Śliwskim – z jego daru pochodził ornat „aksamitny czerwony floryzowany, ze stulą i manipularzem” oraz przekazane 7 września 1647 roku dwa srebrne aniołki zdobiące obraz Różańcowy; on także ufundował tablicę epitafijną dla swoich dzieci²³⁸.

Wśród dobrodziejów kolegiaty znaleźli się również przedstawiciele wielu rodów mieszczańskich²³⁹. Najliczniej reprezentowana była tu rodzina Ornasiów – obok

²³¹ M. Samek *XVII-wieczna architektura...*, s. 59–60, 83

²³² Tablicę tę odnaleziono w trakcie badań architektonicznych, prowadzonych w pałacu przez Jakuba Lewickiego w kwietniu 1996 roku; dokumentacja w dziale Konserwatorsko-Budowlanym Muzeum Narodowego w Kielcach.

²³³ *Corpus Inscriptionum Poloniae...*, s. 92. Po jej śmierci S. Czechowski oddał do kolegiaty złoty pierścionek jako wotum do ołtarza Matki Boskiej Różańcowej, por. ADK, *Inwentarz 1650*, k. 14.

²³⁴ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 6, 7

²³⁵ Tamże, k. 14

²³⁶ Tamże, k. 14v.

²³⁷ Tamże, k. 9v., 12 i 20v. Dary te przekazała Czechowska w 1638 (2 antepedia i obrus) oraz w 1646 roku (antepedium).

²³⁸ Tamże, k. 7, 15; tekst podaje *Corpus Inscriptionum Poloniae...*, s. 103–104. Niewykluczone, iż z Janem Śliwskim związane jest także inne epitafium kolegiackie – zmarłych w 1643 roku Zofii Śliwskiej oraz jej córek: Cecylii i Anastazji, por. *Corpus Inscriptionum Poloniae...*, s. 97–98. Jan Śliwski należał do Bractwa Różańcowego od roku 1629, określony w księdze brackiej jako „Joannis Śliwski ex aulo Ill[ustri]ssim[i]”, por. ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 34v.

²³⁹ W XVII-wiecznych inwentarzach kolegiaty wymienione zostały nazwiska notowane zarówno w księdze rady miejskiej z lat 1551–1608 i księdze protokołów wójta z lat 1596–1603, jak i w inwentarzu klucza kieleckiego z 1645 roku (Barszczyk, Cedro, Dąbrowski, Duchnik, Falcyn /Falczyńscy/, Franczyk /Francyk/, Grabowski, Jarząbkowski /Jarząbkowicz/, Knapek, Kochan, Korba, Kowal /Kowalik/, Królik, Kudłkowicz /Kudkowicz/, Kula, Miklaszewski /Miklaskowicz/, Miklaszek/, Mojecki, Ornaś, Paczkowicz, Piotrowski, Rzeźnik /Rzeźniczek/, Rudnicki lub Rudnik, Szydłowski, Tworek, Złotnik); por. J. Pazdur *Dzieje Kielc...*, s. 234–236; J. Szanser *Ustrój miasta Kielc na przełomie XVI i XVII wieku*. „Rocznik Muzeum Narodowego w Kielcach” T. 12: 1982, s. 42–50. Niezwykle istotnym źródłem – także i do badań nad mieszczaństwem kieleckim od XVII aż do XIX wieku – jest tu również wielokrotnie już przywoływana księga Bractwa Różańcowego, pozwalająca (w połączeniu z księgami metrykalnymi) zidentyfikować przynajmniej niektórych spośród ofiarodawców; księdze tej poświęcona zostanie odrębna publikacja. Zbyt ogólnikowe zapisy zawarte w in-

wspomnianego już Floriana (kielich srebrny złożony z pateną, obrazy lub rzeźby na ołtarzach Św. Anny i Św. Mikołaja, złoty krzyżyk z łańcuszkiem)²⁴⁰, wzmiankowani są jeszcze rajca kielecki Adam (obraz na ołtarzu Wszystkich Świętych)²⁴¹, nie wymieniona w inwentarzu z imienia jego małżonka Dorota (dwa ornaty białe czamletowe ze stułami i manipularzami)²⁴², Stanisław Ornaś z małżonką (białe welum, tabliczka srebrna)²⁴³ oraz Jadwiga Ornasiówna (krzyżyk zdobiący obraz Różańcowy)²⁴⁴.

Pośród pozostałych kielczan wymienić można członków rodu Cedrów – malarza Jana i jego żonę Annę (kryształ i obrus „płótna kramnego z torbotkami wielki-

wentarzach kościoła oraz fakt występowania w 1. połowie XVII wieku wielu osób o tym samym nazwisku lub nazwisku i imieniu sprawiają jednak, że pełna identyfikacja nie jest już dziś możliwa.

²⁴⁰ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 3v., 4v., 13–13v., 23v. Florian Ornaś, urodzony pomiędzy 1572 a 1580 rokiem (dokładna data roczna w księdze metrykalnej niemożliwa jest do odczytania), był wraz ze swą żoną Ewą od roku 1626 członkiem Bractwa Różańcowego („D[ominus] Florianus Ornas Civis Kielcen[sis]”; „D[omi]na Eva consors Floriani Ornas civis Kielc[ensis]”); Ewa i Florian Ornasiowie 10 września 1623 roku ochrztili córkę Zofię, 8 kwietnia 1625 roku zaś syna Wojciecha. Por. ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 29 v. i 32; tamże, *Księgi metrykalne*, sygn. 1: Parafia Kielce–Katedra..., k. 284; tamże, *Księgi metrykalne*, sygn. 3: *Metrica Puerorum...*, k. 71 i 104.

²⁴¹ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 13 i 23v. O Adamie Ornasiu, zasiadającym w radzie w roku 1593, 1601, 1605 i 1607 por. J. Szanser *Ustrój miasta Kielc...*, s. 33 i nast. Adam Ornaś i jego żona Dorota mieli przynajmniej czworo dzieci, synów: Jana, ochrzczonego 5 września 1594 roku, Marcina, ochrzczonego 11 listopada 1600 roku i Stanisława, ochrzczonego 15 maja 1605 roku oraz córkę Jadwigę, ochrzczoną 15 października 1609 roku, por. ADK, *Księgi metrykalne*, sygn. 1: Parafia Kielce–Katedra..., k. 229, 300; tamże, *Księgi parafialne*, sygn. 2: *Metrica baptisatorum...*, k. 49, 154. To właśnie z córką Jadwigą Ornasiowie zapisali się do Bractwa Różańcowego w roku 1626, por. ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 23v.-24: „D[omi]nus Adamus Ornas Consul Kielcen[sis]”, „D[omi]na Dorothea Ornasiowa de Kielce cum filia sua Hedvigi”.

²⁴² ADK, *Inwentarz 1650*, k. 5v. i 23v. Być może jest to ta sama „P[ani] Ornasiowa”, która ofiarowała kolegiacie „parę małych kapek dla chłopiąt czerwonnych” oraz obrus „rozmaitem jedwabiem ufloryzowany” (tamże, k. 9 i 12); możliwe też, iż chodzi tu o inną reprezentantkę rodziny Ornasiów – w źródłach wymieniono kilka kobiet o tym nazwisku, m. in. Ewę Ornasiową „consors Floriani Ornas Civis Kielcen[sis]” (członkini Bractwa od chwili założenia), Annę Ornasiową (wpisaną w roku 1629, może żonę Krzysztofa Ornasia od 10 lutego 1619 roku), Zofię Ornasiową „wdowę” (zapisaną w roku 1635, zapewne żonę Jana) oraz wspomnianą w przypisie poprzednim Dorotę, por. ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 32, 39v. i 41v.; tamże, *Księgi metrykalne*, sygn. 1: Parafia Kielce–Katedra..., k. 202; tamże, *Księgi metrykalne*, sygn. 10: *Copulatorium Libri...*, k. 117.

²⁴³ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 11v. i 15. Stanisław Ornaś – zapewne urodzony w roku 1605 syn Doroty i Adama, rajcy kieleckiego, lub też ochrzczony 10 listopada tegoż roku syn Wojciecha i Anny Cedro – był członkiem Bractwa Różańcowego od roku 1626, por. ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 29v.; tamże, *Księgi metrykalne*, sygn. 2: *Metrica baptisatorum...*, k. 56 oraz przypis nr 241.

²⁴⁴ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 14. Być może chodzi tu o córkę Adama i Doroty Ornasiów, por. przypis nr 241.

mi”)²⁴⁵, Wojciecha Cedrę z Domaszowic („Agnuszek srebrny”)²⁴⁶ – oraz Duraczów, w tym nobilitowanego później Walentego wraz z małżonką (srebrna i złocona korona na obrazie Matki Boskiej, „tabliczka srebrna pozłocista”)²⁴⁷. W źródłach odnotowano również nazwiska Duchników (2 małe białe kapy „dla chłopiąt” i srebrna tabliczka od żony Bartosza)²⁴⁸, Jarząbkowskich (2 dalmatyki „burkatelowe pstre” z daru Marcina)²⁴⁹, Stanisława i Anny Pabianików oraz Róży Falcyny (pieniądze na fabrykę)²⁵⁰, Ewy Broszczyny i „Andrzejowej Bieleckiej” – czyli Agnieszki Bieleckiej (2 białe chorągwie, „obrusz rąbkowy wyszywany jedwabiem czerwonym”)²⁵¹, Barszczyków („krzyżek srebrny” do obrazu Różańcowego od Jana i ornat fioletowy „atłasowy wzorzysty z kwiatami wielkimi” ze sułłą i manipularzem od Barszczy-

²⁴⁵ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 14 i 20v.; obrus darowała Anna „Malarka Cedrowa” 10 listopada 1640 roku; także i ona należała wraz z mężem do Bractwa Różańcowego od momentu jego założenia, por. ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 24 („D[omi]na Anna Cedrowa consors D[omini] Joannis Cedro Pictoris et Consul[is] Kiel[ensis]”). O Annie z domu Ciarnowska (Czarnowska) i Janie Cedro por. przypis nr 85.

²⁴⁶ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 14

²⁴⁷ Tamże, k. 13v. i 24. O W. Duraczu por. J. Pazdur *Dzieje Kielc...*, s. 69. W źródłach Duracz określany już jest jako „Nobilis”, por. także ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 23 v. („Nobilis D[ominus] Valentinus Durac” wpisany w roku 1626) oraz tamże, *Księgi metrykalne*, sygn. 3: *Metrica Puerorum...*, k. 142, 211 (tu poświadczenie chrztu dzieci Walentego oraz Zofii z domu Cedro: 18 marca 1627 roku ochrzczono syna Walentego, 21 sierpnia 1629 roku zaś córkę Jadwigę; ojcem chrzestnym tej ostatniej był „Joannis Cedro Pictor”).

²⁴⁸ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 9 i 15. W przypadku ofiarodawczyni wotum chodzi zapewne o Reginę Duchnik, należącą do Bractwa Różańcowego od roku 1626; Bartosz wstąpił tam dopiero w roku 1640, por. ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 24, 45v. („D[omi]na Regina Duchnikowa de Kielce”, „Bartholo[meus] Duchnik de Kielce”); małżeństwo to 12 kwietnia 1629 roku ochrzciło w kolegiacie swego syna Wojciecha, por. ADK, *Księgi metrykalne*, sygn. 3: *Metrica Puerorum...*, k. 203. Wzmiankowana jako fundatorka 2 kap „P[ani] Duchnikowa” to albo wymieniana wyżej Regina, albo też inna kobieta o tym nazwisku : należąca do Bractwa Elżbieta Duchnik, żona Jakuba, zapisanego tamże już w roku 1629 (małżeństwo to miało kilkoro dzieci: Stefana, Kaspra i Agnieszkę), odnotowane w księgach metrykalnych Anna, żona Mateusza (rodzice Stanisława i Wojciecha), Katarzyna, od 5 lutego 1606 roku żona Jana (rodzice Jana i Mateusza) czy jedna z 2 żon Marcina – Dorota (zmarła między 1622 a 1624 rokiem) lub Agnieszka, por. ADK, *Księgi metrykalne*, sygn. 1: *Parafia Kielce-Katedra...*, k. 144, 191, 230; tamże, *Księgi metrykalne*, sygn. 2: *Metrica baptisatorum...*, k. 35, 71, 82, 137–138, 324; tamże, *Księgi metrykalne*, sygn. 3: *Metrica Puerorum...*, k. 52, 103; tamże, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 34v.

²⁴⁹ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 8v. Marcin Jarząbkowski ofiarował pieniądze, dzięki którym sfinansowano wykonanie tkanin.

²⁵⁰ Tamże, k. 25. W przypadku małżeństwa Pabianików, pieniądze przekazano bez wątplenia po ślubie obojga ofiarodawców, tj. po 14 stycznia 1635 roku, por. ADK, *Księgi metrykalne*, sygn. 10: *Copulatorium Libri...*, k. 224.

²⁵¹ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 12v. i 20v.; obrus oddano 21 lipca 1637 roku. Agnieszka była żoną rajcy Andrzeja; oboje wstąpili do Bractwa w roku 1626, por. ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 23v. i 24 („D[ominus] Andreas Bielecki Cons[ul] Kiel[ensis]”, „D[omi]na Agnes Bielecka consors D[omini] Bielecki Consulis Kiel[ensis]”). Do tegoż Bractwa należała również i Ewa Broszczyna (Bryszczyna?) wraz z córką Reginą, tamże, k. 25 („D[omi]na Ewa Brzoscyna de Kielce cum sua filia Regina”).

kowej)²⁵² oraz nie wymienionych z imienia mieszczek: Baradziny i „Stanisławowej Mojeckiej” (antepedium „kitajczane bronatne” oraz obrus „z koronkami szumnemi”, „obrusz lniany przewiewny z cerką szeroką szycia rzezanego”)²⁵³.

Wśród świeckich znakomitą większość stanowią jednak osoby przekazujące wota oraz mniej lub bardziej cenne ozdoby do ołtarza Matki Boskiej Różańcowej. Zagadnienie to tylko w niewielkim stopniu wiąże się z problemem opieki nad świątynią, odnieść go można raczej do form kultu religijnego, tym niemniej warto wspomnieć i o tej grupie ofiarodawców. Spotkać w niej można zarówno reprezentantów stanu szlacheckiego (m. in. Elżbieta i Stanisław Czechowscy, Jakub i Zofia Wiślicy, „Pan Świński, żołnierz powiatowy”)²⁵⁴, jak i mieszczan z rodzin krakowskich (Dorota Delpace)²⁵⁵ i kieleckich (Jan Barszczyk, Jan Francyk, Gruczołek, Łucja Kochanówna, Róża Knapiek, Wojciech Królik, Regina Kudkowiecówna, Barbara Multanczyna, Paweł Miklaszewski, żony: Stanisława Dąbrowskiego, Walentego Kochana, Jana Kuli, Walentego Paczkowica, Tworka, Gabriela Złotnika)²⁵⁶ czy też

²⁵² ADK, *Inwentarz 1650*, k. 14v.; tamże, *Inwentarz 1678*, k. 31v. Zapewne Anna, do Bractwa należały dwie osoby o tym imieniu i podobnym nazwisku – od 1638 roku „Anna Barszczowa a Kielce” i od 1639 „Anna Barszczykowska de Kielce”, ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 45 i 46. Jedna z nich (z domu Grochówna) była od 16 lutego 1621 roku żoną Jana Barszczyka – być może ochrzczonego 14 października 1596 roku syna Szymona i Elżbiety oraz członka Bractwa Różańcowego od chwili jego założenia; niewykluczone, iż on to właśnie przekazał 20 lipca 1640 roku wotum wymienione w inwentarzu, por. ADK, *Księgi metrykalne*, sygn. 1: Parafia Kielce–Katedra..., k. 193; tamże, *Księgi metrykalne*, sygn. 10: Copulatorium Libri..., k. 130; tamże, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 29v.

²⁵³ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 10 i 12. Zarówno antepedium, jak i obrus ofiarowała Baradzina w 1647 roku. Być może chodzi tu o należąca do Bractwa od roku 1643 Marynę („Magnifica D[omi]na Marina Baradzia”), por. ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 50. Członkiem Bractwa był również Stanisław Mojecki (od 1626, „Stanislaus Moiecki de Kielce”), jego żony zaś to: Katarzyna (matka ochrzczonego 12 sierpnia 1604 roku Szymona) i Jadwiga (matka ochrzczonej 1 czerwca 1622 roku Reginy i ochrzczonego 3 stycznia 1624 roku Jana) – zapewne wymieniana w inwentarzu ofiarodawczyni, por. ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 24v.; tamże, *Księgi metrykalne*, sygn. 2: *Metrica baptisatorum...*, k. 33; tamże, *Księgi metrykalne*, sygn. 3: *Metrica Puerorum...*, k. 51, 77. Nie można jednak wykluczyć, iż chodzi tu o inną parę małżeńską – Stanisława z Mójczy Mojeckiego i Katarzynę z domu Tworek, zaślubionych 6 lutego 1633 roku, por. tamże, *Księgi metrykalne*, sygn. 10: Copulatorium Libri..., k. 211.

²⁵⁴ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 13v., 14–15. Znany jest akt małżeństwa i Jakuba i Zofii Wiślickich, pobłogosławionego przez biskupa Tomasza Oborskiego 13 lutego 1635 roku, por. ADK, *Księgi metrykalne*, sygn. 10: Copulatorium Libri..., k. 228.

²⁵⁵ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 15 (wotum oddano „testamentem” w roku 1648). W księdze brackiej wymieniane są dwie kobiety o tym samym imieniu i nazwisku, obie należące do Bractwa od roku 1626: „Nobilis D[omi]na Dorothea Delpace” oraz „Nobilis D[omi]na et Virgo Dorothea Delpacowna”, por. ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 26v. Zapewne chodzi tu o matkę i córkę – 13 czerwca 1611 roku ochrzczonego bowiem w kolegiacie Dorotę, córkę pochodzących z Krakowa rajcy Wawrzyńca Delpace i Doroty z domu Szembek, por. ADK, *Księgi metrykalne*, sygn. 2: *Metrica baptisatorum...*, k. 203. O pochodzącej z Włoch znanej rodzinie krakowskich kupców o tym nazwisku por. J. Bieniarzówna *Mieszczanstwo krakowskie...*; M. Rożek *Mecenas artystyczny...*, s. 10 i nast.

²⁵⁶ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 13–14v., 25v. Spośród nich do Bractwa należeli: Jan Bar-

rzemieślników, służbę, mieszkańców okolicznych wsi (m. in. „Maryna Slosarczonka”, „Francek Kowal”, „Matiasz Rzeźnik”, „Gospodarz Pana Peczelskiego”, „Dewotka ze szpitala”, „Bieńkowa z Białogonu”, „Sebastianowa Organiścina”, „Wincenty

szczyk („Joannis Barszyk Civis Kiel[ensis]”, od 1626), Jan Francyk lub Franczyk („Joannis Francyk” lub „D[ominus] Joannes Francik”, chodziło tu o 2 różne osoby), Gruczołek („Matthias Grucol”, „Joannes Gruczolek”, „Joannis Grucol Civis Kielcen[sis]” lub „Laurentius Grucol” – wszyscy czterej w Bractwie od 1626, albo też Kacper), Łucja Kochan („Lucia Kochanowna de Kielce”, od 1626), Regina Kudłkowiówna lub Kutkówna („Regina Kutkowna de Kielce” od 1626), Wojciech Królik („Albertus Krolyk a Kielce”), żona Jakuba Knapka Róża („Rosa Knapkowa Consors Notarii Kielc[ensis]”, od 1626); być może także żony Jana Kuli (w 1629 wymieniana jest „Zophia Kulinska di Kielce”, w 1647 zaś „Barbara Kulina di Kielce”, ta ostatnia była jednak żoną Szymona od 10 lutego 1619 roku, por. ADK, Księgi metrykalne, sygn. 10: Copulatorium Libri..., k. 116), Walentego Kochana (w 1627 odnotowane są: D[omina] Zusanna Kochanowa Vidua di Kielce” i „D[omina] Catharina Kochanowa”), Walentego Paczkowicza („D[omi]na Cristina Paczkowicowa de Kielce”, od 1626), nie wymienionego z imienia Tworka (Ewa lub Dorota, należące od roku 1626) i Gabriela Złotnika („Regina Złotnicka di Kielce”), por. ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 24–26v., 29v., 31, 33, 40, 59v.; w przypadku niektórych z wyżej wymienionych osób udało się ustalić kilka bliższych danych biograficznych.

Jan Francyk (Franczyk) to jeden z trzech mężczyzn o tym nazwisku, wymienianych w księgach metrykalnych; pierwszy „Jan Franczik” i jego żona Anna ochrzczili 10 lutego 1605 roku córkę Katarzynę, zaś 30 marca 1609 roku syna Wojciecha, drugi poślubił 27 stycznia 1627 roku Annę Dotkównę(?), trzeci zaś 6 marca 1628 roku Annę Cedrównę; w księgach metrykalnych odnotowano chrzty dzieci małżeństwa Jana i Anny Francyków – 10 grudnia 1627 roku córki Jadwigi, 28 maja 1629 córki Zofii, zaś 12 listopada 1631 syna Andrzeja. O wymienionych tu przedstawicielach rodziny Francyków por. ADK, Księgi metrykalne, sygn. 1: Parafia Kielce–Katedra..., k. 314; tamże, Księgi metrykalne, sygn. 2: *Metrica baptisatorum...*, k. 141; tamże, Księgi parafialne, sygn. 3: *Metrica Puerorum...*, k. 165, 208, 252; tamże, Księgi metrykalne, sygn. 10: Copulatorium Libri..., k. 162 i 174.

Róża i Jakub Knapkowie mieli synów: Tomasza, ochrzczonego 29 grudnia 1602 roku oraz Jana, ochrzczonego 4 sierpnia 1613 roku, por. tamże, Księgi metrykalne, sygn. 1: Parafia Kielce–Katedra..., k. 263; tamże, Księgi metrykalne, sygn. 2: *Metrica baptisatorum...*, k. 264.

W przypadku żony Jana Kuli chodzić może również o Katarzynę, matkę ochrzczonego w 1596 roku syna Jana albo o Jadwigę, matkę Jakuba (ochrzczonego 21 lipca 1622), Stanisława (ochrzczonego 13 maja 1628) oraz Kaspra (ochrzczonego 11 stycznia 1631), por. tamże, Księgi metrykalne, sygn. 1: Parafia Kielce–Katedra..., k. 190; tamże, Księgi metrykalne, sygn. 3: *Metrica Puerorum...*, k. 53, 178, 236.

Wojciech Królik był od 22 lutego 1628 roku mężem Reginy Szydłowszcanki, por. tamże, Księgi metrykalne, sygn. 10: Copulatorium Libri..., k. 172–173.

Mateusz Gruczoł (Gruczolek) ożenił się 17 października 1608 roku z Anną Laskowską (darczyńcą mógł być też ich syn Stanisław, urodzony w roku 1609), Jan Gruczoł natomiast 16 lutego 1610 roku z Zofią Broszczanką (wotum przekazać mógł również ich syn Wawrzyniec, ochrzczonego 4 sierpnia 1613); być może drugą żoną Jana była Katarzyna z domu Duchnik, rodzice ochrzczonego w 1628 i 1630 roku dzieci: Mateusza i Jadwigi; ofiarodawcą mógł być też Kasper Gruczoł-ojciec, ożeniony 25 czerwca 1606 roku z Agnieszką Laskowską (?), lub ich synowie – również Kasper, ochrzczonego 30 listopada tegoż roku, Stanisław (8 maja 1608), Wojciech (17 kwietnia 1613) albo Mateusz (15 stycznia 1615) – ten pierwszy syn będzie od 10 lipca 1627 roku mężem Zofii Tkacz(?). O wymienionych tu przedstawicielach rodziny Gruczol-

Wójt Dymiński”), a nawet „Niewiaścę z Rusi”²⁵⁷; wota oraz ozdoby przekazywali również wzmiankowani wcześniej duchowni – kanonicy oraz wikariusze.

Jako wstęp do kolejnej fazy w dziejach kieleckiej świątyni potraktować można natomiast dwa zapisy „na fabrykę” kościoła, dokonane już u schyłku XVII stulecia przez Kazimierza Chodakowskiego (280 złotych czynszu ze wsi Promnik)²⁵⁸ oraz Hieronima Śmietanko z Olechowic (1000 złotych zapisanych na wsi Szeligi)²⁵⁹.

W opracowaniu niniejszym nie sposób wyliczyć wszystkich, notowanych w obu inwentarzach „dobrodziejów” kolegiaty. Pomimo owej cząstkowości, dość interesujące – jak się wydaje – może być porównanie danych liczbowych dotyczących obu wzmiankowanych tu grup społecznych: duchownych oraz świeckich. Wśród tych pierwszych 8 osób wspomogło świątynię tylko finansowo (w tym 3 biskupów, którzy przyczynili się wyłącznie do rozbudowy względnie dekoracji świątyni, np. portalami), 49 zaś przekazało jej zarówno pieniądze „na fabrykę” i rzeczy jednocześnie, bądź też dokonało 190 fundacji o różnym charakterze (ołtarze, obrazy, książki –

---

ków por. ADK, Księgi metrykalne, sygn. 1: Parafia Kielce–Katedra..., k. 145; tamże, Księgi metrykalne, sygn. 2: *Metrica baptisatorum...*, k. 80, 118, 217, 264, 303; tamże, Księgi metrykalne, sygn. 3: *Metrica Puerorum...*, k. 170, 232; tamże, Księgi metrykalne, sygn. 10: *Copulatorium Libri...*, k. 22, 35, 146.

„Stanisławowa Dambrowska” to zapewne Regina z domu Francyk, zaślubiona 12 lutego 1629 roku przez Stanisława (prawdopodobnie syna Marcina i Ewy, ochrzczonego 28 września 1606 roku) oraz matka Reginy (ochrzczonej 24 stycznia 1630) i Zofii (ochrzczonej 11 maja 1632); w księdze brackiej Regina wpisana została – jeszcze jako panna – w 1627 roku, por. ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 34; tamże, Księgi metrykalne, sygn. 2: *Metrica baptisatorum...*, k. 79; tamże, Księgi metrykalne, sygn. 3: *Metrica Puerorum...*, k. 219, 265; tamże, Księgi metrykalne, sygn. 10: *Copulatorium Libri...*, k. 177.

Regina Kudłkowicówna w sześć lat po wstąpieniu do Bractwa, tj. 22 sierpnia 1632 roku, poślubiła szlachcica Jana Milewskiego, por. ADK, Księgi metrykalne, sygn. 10: *Copulatorium Libri...*, k. 204. Paweł Miklaszewski poślubił 29 października 1616 r. Katarzynę Szembekównę, por. ADK, Księgi metrykalne, sygn. 10: *Copulatorium Libri...*, k. 95.

Nie wymieniona z imienia „Tworkowa”, to albo Ewa, żona Jana (1 stycznia 1604 roku chrzcili syna Kacpra, 11 listopada 1607 roku zaś córkę Jadwigę), albo jedna z dwóch żon Szymona Tworka – Apolonia lub Dorota, ta ostatnia zaślubiona 6 listopada 1611 roku; por. ADK, Księgi metrykalne, sygn. 2: *Metrica baptisatorum...*, k. 16, 154; tamże, Księgi metrykalne, sygn. 10: *Copulatorium Libri...*, k. 52.

O Janie Barszczyku por. przypis nr 252.

²⁵⁷ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 14–15v. „Sebastianowa organiścina” to w chwili przekazywania wotum (tj. 1 listopada 1646) Zofia z domu Ważnik, od 12 stycznia 1626 roku żona Sebastiana Kostiszewicza, organisty kolegiackiego (pierwsza jego małżonka miała na imię Agnieszka, druga zaś Regina), należącego – podobnie, jak i „Vintislaus Diminski di Diminy” (może ów „Wincenty wójt dymiński”) – do Bractwa Różańcowego od roku 1626; ze związku Sebastiana i Zofii narodzili się córka Petronela (ochrzczone 10 kwietnia 1629) oraz syn Jakub (ochrzczone 16 lipca 1630), por. ADK, *Księga Bractwa Różańcowego*, k. 32v.; tamże, Księgi metrykalne, sygn. 2: *Metrica baptisatorum...*, k. 233, 299; tamże, Księgi metrykalne, sygn. 3: *Metrica Puerorum...*, k. 25, 75, 97, 203, 229; tamże, Księgi metrykalne, sygn. 10: *Copulatorium Libri...*, k. 154.

²⁵⁸ ADK, Akta konsystorskie kolegiaty kieleckiej, sygn. PKK-20: *Summariusz sum wyderkaufowych...*, k. 18

²⁵⁹ Tamże, k. 20

legat Strzemeskiego policzono tu jako 1 pozycję – wota i ozdoby obrazu Różańcowego, naczynia oraz szaty liturgiczne). W grupie 94 świeckich darczyńców 8 ofiarowało legaty pieniężne, 86 sfinansowało natomiast wykonanie (lub wykonało samodzielnie, np. obrusy czy chusty) 139 przedmiotów z szeroko rozumianego wyposażenia. I choć liczby dokonanych przez obie grupy fundacji nie tak wiele się od siebie różnią (190 od duchownych, 139 od osób świeckich), to jednak pamiętać należy, iż duchownych było zaledwie 49, podczas gdy szlachty, mieszczan i chłopów – 86²⁶⁰. Co więcej, niemal połowa darów pochodzących od tych ostatnich (64 na 139) to wiążące się raczej z kultem cudownego obrazu Różańcowego, niż z opieką nad kolegiatą, wota i ozdoby ołtarza; w przypadku duchowieństwa przedmioty o tym charakterze stanowiły niewielką tylko część ofiarowywanych świątyni darów (15 na 190). Jeśli dodać do tego znaczne sumy pieniężne, jakimi wspierano prowadzoną w latach 1629–1634 rozbudowę świątyni, to wówczas przewaga duchownych nad świeckimi stanie się jeszcze wyraźniejsza. Na korzyść tych ostatnich zdaje się natomiast przemawiać dominująca liczebnie grupa przedmiotów, przy których nie odnotowano nazwisk ofiarodawców – przynajmniej część z nich wykonywano bowiem dzięki datkom przekazywanym kolegiacie przez parafian (m. in. 3 ornaty: biały ze stułą i manipularzem oraz 2 czerwone atlasowe ze stułą i manipularzem, a także 5 alb i 5 humerałów)²⁶¹.

Warto również zauważyć, iż 151 kieleckich fundatorów odzwierciedla niemal pełen przekrój społeczeństwa XVII-wiecznej Rzeczypospolitej – zabrakło tu jedynie przedstawicieli świeckiej magnaterii. Wśród darczyńców znaleźli się zarówno dostojnicy kościelni (biskupi krakowscy), jak i członkowie różnych kapituł oraz wikariusze, przedstawiciele stanu szlacheckiego, mieszczanie, rzemieślnicy, chłopci z okolicznych wsi czy wręcz ubodzy pensjonariusze kieleckiego szpitala. Ilość dokonanych fundacji i ich szeroka „baza społeczna”, wreszcie niezwykła intensywność działań zmierzających do odnowy świątyni – jakże różne od sytuacji opisywanej w roku 1598 – skłaniają zarazem do postawienia pytania o źródła owych zmian, tak przecież znaczących dla dziejów kieleckiej kolegiaty.

Przeprowadzona z polecenia kardynała Jerzego Radziwiła wizytacja stanowiła wyraźną cesurę w dziejach kieleckiej świątyni. Opisane w protokołach zaniedbania w sferze duszpastersko-administracyjnej, fatalny stan kościoła i jego otoczenia, a wreszcie moralne rozprzężenie kleru nie były jednakże w XVI-wiecznej Polsce zjawiskiem wyjątkowym²⁶². Upadek idei synodalnych i monastycznych, zaniedbywanie duszpasterstwa na rzecz pogoni za beneficjami, niemal całkowite zarzucenie obowiązku rezydencji, brak wykształcenia teologicznego nie tylko zna-

²⁶⁰ W zestawieniu tym pominięto osoby przekazujące dary finansowe, w jednym przypadku zaś – gdy nie podano bliższych określeń – chłopów potraktowano jako zbiorowego ofiarodawcę: „Anno 1647 ze wsi różnych oddano obruszków N 4 domowej roboty”; ADK, *Inwentarz 1650*, k. 20v.

²⁶¹ Tamże, k. 6–7 i 11v.

²⁶² O Kościele polskim w XVI stuleciu por. m. in.: J. Tazbir *Historia kościoła katolickiego w Polsce 1460–1795*. Warszawa 1966; *Kościół w Polsce*. T. 2: *Wiek XVI–XVIII*. Pod red. J. Kłoczowskiego. Kraków 1969; A. Jobert *De Luther à Mohila. La Pologne dans la crise de la Chrétienté 1517–1648*. Paris 1974 (wydanie polskie: *Od Lutra do Mohyły. Polska wobec kryzysu chrześcijaństwa 1517–1648*. Warszawa 1994); *Historia Kościoła w Polsce*. Pod red. B. Kumora i Z. Obertyńskiego. T. 1–2: Poznań–Warszawa 1974–1979;; S. Litak *Kościół w Polsce w okresie Reformacji i odnowy potrydenckiej*. W: H. Thüle *Historia Kościoła*. T.3: 1500–1715. Warszawa 1986, s. 352 i nast.

komitej większości biskupów, lecz przede wszystkim szeregowego kleru parafialnego, wreszcie niski poziom moralny – wszystkie te zjawiska złożyły się na obraz polskiego Kościoła w XVI stuleciu. Tak słabe i ześwieczone duchowieństwo nie było też w stanie skutecznie walczyć z szerzącą się w Rzeczypospolitej reformacją, wyjątkowo silną właśnie na obszarze Małopolski.

Zarówno sama wizytacja radziwiłowska, jak i surowość zawartych w niej ocen oraz rygoryzm sformułowanych nakazów wyrastały już jednak z innego nurtu w dziejach Kościoła powszechnego, słusznie określonego mianem „reformy katolickiej”²⁶³. Momentem przełomowym stał się tu trwający w latach 1545–1563 sobór w Trydencie, któremu przypadło w udziale opracowanie dekretów nie tylko określających ostatecznie zasady wiary katolickiej, lecz i reformujących dogłębnie strukturę organizacyjną i życie wewnętrzne Kościoła²⁶⁴. To właśnie przyjęcie przez Zygmunta Augusta uchwał trydenckich oraz wcielający w życie postanowienia soborowe synod w Piotrkowie Trybunalskim, odbyty 19 maja 1577 roku, stanowić miały o początkach nowej epoki w historii Kościoła polskiego²⁶⁵. Założenia potrydenckiej, a w przypadku Rzeczypospolitej „popiotrkowskiej” odnowy stały u podstaw gruntownej wizytacji diecezji krakowskiej, zarządzanej przez kardynała Jerzego Radziwiłła – gorącego zwolennika i promotora idei reformy polskiego Kościoła²⁶⁶.

Czy wizytacja ta oraz sformułowane w jej wyniku zalecenia odniosły w przypadku Kielc pozytywny skutek? Na przeprowadzenie głębokich zmian wewnętrznych wskazuje choćby zauważalna teraz wyraźnie troska kapituły zarówno o sprawy administracyjno-duszpasterskie (regularne prowadzenie ksiąg metrykalnych, sporządzanie inwentarzy, gromadzenie odpisów dokumentów dotyczących spraw majątkowych, prowadzenie katechizacji dla dzieci), jak i o sam kościół i jego wyposażenie (rozbudowa świątyni, fundowanie ołtarzy, obrazów, naczyń i szat liturgicznych). Duchowni stali się również propagatorami nowych form kultu, tak dla epoki potrydenckiej charakterystycznych – najlepszym przykładem jest tu obok nabożeństw ku czci Męki Pańskiej (zapis ks. Marcina Korby na mszę „de Passione” z wystawieniem relikwii Krzyża Świętego)²⁶⁷, utworzenie w roku 1626 Bractwa Różańcowego, łączącego kult maryjny z ideą religijnych związków ludzi świeckich²⁶⁸. W tej pracy zwrócono uwagę jedynie na „materialne” przejawy owego kultu – wymieniane w inwentarzach rozliczne wota i ozdoby przekazywane przede wszy-

²⁶³ O terminie „reforma katolicka” por. m. in.: W. Müller *Adam Miłobędzki „Architektura polska XVII wieku” T. 1–2 Warszawa 1980*. „Biuletyn Historii Sztuki” R. 46: 1984 nr 4, s. 402–406; H. D. Wojtyśka *Reformacja – reforma katolicka – kontrreformacja. Dzieje nomenklatury i próby uściślenia pojęć*. „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” T. 24: 1977 z. 4, s. 225–249.

²⁶⁴ Z ogromnej literatury poświęconej temu soborowi wymienić można tylko najważniejsze prace: H. Jedin *Geschichte des Konzils von Trent*. T. 1–4: Freiburg–Bassel–Wien 1949–1975; *Das Weltkonzil von Trent. Sein Werden und Wirken*. T. 1–2: Freiburg 1951; A. Michel, P. Ricard *Le concile de Trente*. Paris 1958; *Il Concilio di Trento e la riforma tridentina*. T. 1–2: Roma 1965; *Storia del Concilio Tridentino*. T. 1–2: Firenze 1966; J. Delumeau *Reformy chrześcijaństwa w XVI i XVII wieku*. T. 2: *Katolicyzm między Lutrem a Wolterem*. Warszawa 1986; H. Thüle *Historia Kościoła...*

²⁶⁵ Por. prace cytowane w przypisie nr 262.

²⁶⁶ W. Müller *Radziwiłł Jerzy herbu Trąby (1556–1600)*. W: *Polski Słownik Biograficzny* T. 30: Wrocław 1987, s. 229–234 (tu wcześniejsza literatura)

²⁶⁷ W. Siarkowski *Kościół...*, s. 7; T. Wróbel *800-lecie fundacji...*, s. 221

²⁶⁸ K. Górski *Problematyka historyczna kultu maryjnego*. „*Nasza Przeszłość*” T. 13: 1961, s. 242–252; J. Piróg *Geneza i rozwój bractw różańcowych w Polsce do roku 1604*.

stkim przez świeckich ofiarodawców. O skuteczności przedsięwziętych po wizytacji radziwiłłowskiej metod duszpasterskich świadczą nie tylko jednak zapisy mszalne czy fakt ogromnej popularności Bractwa Różańcowego wśród mieszkańców Kielc i okolic²⁶⁹, lecz także ofiarowywane kolegiacie datki pieniężne oraz fundowane do jej wnętrza ołtarze, obrazy, rzeźby i paramenty liturgiczne. Wydaje się więc, iż omówiony tu z konieczności w dużym skrócie problem opieki sprawowanej nad świątynią zarówno przez duchownych, jak i świeckich słusznie traktować można jako jeden z efektów głębokiego odrodzenia Kościoła w czasach potrydenckiej reformy. O tym, iż zasady Trydentu nie były obce kieleckim duchownym, świadczy choćby omówiona już wcześniej zawartość kolegiackiej „biblioteki”, a ściślej dzieła zawierające uchwały soborowe („Concilium Tridentinum”, „Canones Concilii Tridentini”), nowy katechizm („Catechismus Concilii Trident[ini] Polonicus”) czy „Confessio Catholici Fidei Synod Petricov[iensi]”²⁷⁰.

*

U schyłku XVII stulecia kolegiata kielecka niewiele miała już wspólnego z zaniedbaną budowlą opisaną w protokołach wizytacji radziwiłłowskiej z 1598 roku. Potężny, bazylikowy korpus zachodni nie tylko znacznie zwiększył jej rozmiary, lecz i nadał świątyni odmienny kształt formalny; wewnątrz wypełniły nowe ołtarze, obrazy, organy, konfesjonały, ławki, kobierce i tkaniny, zakryście pełne były świeżo wykonanych naczyń i szat liturgicznych, w kościele odprawiano liczne nabożeństwa, prowadzono naukę katechizmu, działało też liczące wielu członków Bractwo Różańcowe. Sama świątynia pozostała jednak „niedokończona” – służąca za prezbiterium romańska budowla wyraźnie nie przystawała i rozmiarami, i stylem do wczesnobarokowego korpusu głównego. Nadejście nowego stulecia przynieść miało kolegiacie kolejne, i to bardzo znaczące zmiany, obejmujące zarówno architekturę, jak i wyposażenie świątyni; przebieg owych zmian i ich zakres, problem XVIII-wiecznego „mecenatu” oraz jego uwarunkowania będą już jednak tematem oddzielnej publikacji.

Kielce, 20 czerwca 1997 r.

Marta Pieniążek-Samek

„Roczniki Teologiczno-Kanoniczne” T. 19: 1972 z. 4, s. 134–138; W. Łydka *Z dziejów kultu...*, s. 141–142

²⁶⁹ Por. przypis nr 28.

²⁷⁰ ADK, *Inwentarz 1650*, k. 17v.–19v.

TRANSFORMATIONS OF THE KIELCE COLLEGIATE CHURCH (AT PRESENT
CATHEDRAL) IN THE PERIOD OF BAROQUE IN LIGHT OF INVENTORIES. PART I:
17TH CENTURY

The present article, which is the first part of a work devoted to the modern history of the collegiate church in Kielce, discusses transformations of architecture and interiors of the church in the period from the turn of the 16th century until the end of the 17th century. The basis of the investigation was ample source material kept in the Kielce Diocese Archives, particularly an interesting collection of inventories of the church executed from the mid 17th century.

Founded in ca 1171 and under construction until the early 13th century the building was described in 1598 as "devoid of any elegance" and already "completely neglected". Perhaps as early as in 1583, the erection of the present nave was begun; the basic construction work was carried out in the years ca 1629–1635. The Romanesque part of the temple was extended by a basilica-type western corpus of characteristic wall-pillar interior structure closed from the west by a two-storey facade of simplified decoration; both the articulation of the aisles and the decoration of the vaults, the shape of elevation, or architectonic forms of details were created under the influence of the designs introduced in the first half of the 17th in the Cracow, Sandomierz, and Lublin centres. The furnishings also underwent thorough changes; at the turn of the 17th century the collegiate church had 11 restored or new altars, new pulpit, organs, benches, confessionals, paintings, sculptures, tombstones, epitaphs, tapestries and carpets which decorated the walls and altars as well as numerous vessels and liturgical robes, both old and commissioned at that time. Religious life also developed dynamically. Of particular mention is worth the activity of the Rosary Brotherhood formed in 1626 as well as the cult of the miraculous painting of the Holy Virgin promoted by the Brotherhood.

Transformations executed in the collegiate church could not have been possible without a broad support of the clergy and believers. An extremely interesting problem of artistic patronage is only signalled in the article due to the lack of space. Among 151 people mentioned in the inventories who were engaged in the extension and transformations of the furnishings of the Kielce collegiate church were both priests (57) – dignitaries of the Church (Cracow bishops), members of the Cracow and Kielce chapters, curates, and representatives of the nobility, burghers and craftsmen of Kielce, peasants from the neighbouring villages, or even poor residents of the town hospital (94). However, a decisive role was played by the patronage of the clergy who gave money for the church and made 190 foundations of different character (altars, paintings, books, vessels, and liturgical robes). As regards lay people, almost half of the donated objects for the collegiate church (64 out of 139) were votive offerings and ornaments of the Holy Rosary Virgin's altar related rather to the cult of the miraculous painting than to the protection of the church.

The artistic patronage discussed in this article and the resulting transformations of both the architecture and furnishings of the Kielce church can also be treated as one more example of the effect of the Catholic reform initiated during the Ecumenical Council of Trident (1545–1563) and implemented in the Commonwealth of Poland at the turn of the 16th century.